

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

Inhoud

Jan Mulder op Benefietdiner

Een zakenman en een schrijver

Elsschot duikt op in bestseller

Laatste oproep: Elsschot met opdracht

‘Ik dank u voor het adres van Maurice Gilliams’

Elsschot in Brussel: een terugblik

Te koop: bronzen beeld van Elsschot

Jan Maniewski 85 jaar

Elsschot in de media

Lijmen bij Dwaallicht

Het klinkt de vaste deelnemers aan *Lijmen bij Dwaallicht*, het jaarlijkse Benefietdiner van het Willem Elsschot Genootschap, inmiddels vertrouwd in de oren: ‘Het gaat goed met het Willem Elsschot Genootschap. Van de zeventig literaire genootschappen die Vlaanderen en Nederland telt, waarover niets dan goeds, nog steeds het duurste en het grootste. Dat willen we zo houden, want onze prijskwaliteit verhouding zou Boorman zeggen, kent zijns gelijke niet. Cyriel Van Tilborgh, sinds jaar en dag voorzitter van het WEG, kon dan ook op het zestiende Benefietdiner, op 21 maart in Antwerpen, méér dan vijfhonderd disgenoten verwelkomen. In het fraaie Vlinderpaleis zaten ze verspreid over 51 tafels.

Karel Verhoeven, de spitse hoofdredacteur van *De Standaard*, leidde ook nu de twee gastsprekers in: Herman Daems, voorzitter van BNP Paribas Fortis en voorzitter van de raad van bestuur van de KU Leuven. En oud-voetbal-international Jan Mulder, thans auteur en voetbalanalist. Hun toespraken staan op de volgende pagina’s gedrukt.



Cyriel Van Tilborgh met Jan Mulder en Veerle De Wit, de weduwe van Hugo Claus.

Een zakenman en een schrijver¹

Herman Daems²

Mijnheer de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg, beste gastheer,
Mijnheer de voorzitter van het Willem Elsschot Genootschap en organisator van deze avond, beste vriend Cyriel,
Mijnheer de hoofdredacteur, beste inleider, dank trouwens voor uw vriendelijke woorden!
Hoogwaardigheidsbekleders,
Dames en Heren,
Beste vrienden,

Intro

De tous les événements organisés à Anvers, le diner annuel du Willem Elsschot Genootschap est certes celui qui connaît une renommée prodigieuse et exceptionnelle parmi les élites et les gens fortunés de Flandre et des Pays-Bas. L'Anversois, Monsieur Van Tilborgh, est l'entrepreneur inépuisable de cet événement unique.

Het zouden de openingszinnen kunnen zijn van een artikel in *Het Algemeen Wereldtijdschrift voor Financiën, Handel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschappen*. Het artikel zou zeker niet misstaan naast de artikelen over marmer, cement, papier, lijkwagens, pensionaten en industriële keukenliften. Ik ben er van overtuigd dat als Boorman onder ons was, hij zeker zou proberen mijnheer Van Tilborgh te lijmen om enkele tienduizenden exemplaren van het beruchte Wereldtijdschrift te kopen. Ik gebruik de plechtige aanspreking voor mijnheer Van Tilborgh omdat Elsschot bijna nooit voornamen gebruikte in zijn boeken. Mijn generatie, die wat jonger is dan die van Elsschot, gebruikte trouwens op Antwerpse colleges en athenea ook nooit voornamen, zoals in de verhalen van Elsschot. Zelf, ben ik jaren als Daems door het leven gegaan zowel voor leraren als leerlingen. Ik werd pas Herman in mijn later leven.

Maar misschien vergis ik mij wel over wie Boorman vandaag is of zou kunnen zijn. De voorbije maanden heb ik tijdens talrijke slapeloze nachten wel eens gedacht dat Van Tilborgh de echte Boorman is. Hij is er inderdaad

de laatste twee decennia aardig in geslaagd elk jaar een tweetal sprekers te lijmen om hier het woord te voeren. Van Tilborgh is er trouwens ook in geslaagd u als publiek, in steeds grote aantallen, te lijmen om hier tegen een mooie vriendenprijs te komen dineren en naar sprekers te luisteren die u vooral moeten entertainen. De sprekers hebben, tenminste als ze hun opdracht ernstig opnemen, een half jaar van hun leven opgeofferd om het ganse oeuvre van Elsschot nog eens door te lezen. Gelukkig is het oeuvre van Elsschot niet zo groot, 11 boeken en 22 gedichten. Ze hebben dan hun schrijversblok moeten overwinnen om een lezing bij elkaar te pennen waarmee ze zich niet belachelijk maken voor uw gezelschap van kenners, fans en notabelen. Mij lijkt dat de sprekers jullie vooral moeten doen lachen. Gelukkig verwachten jullie dat niet van mij. Daarvoor kan ik rekenen op de tweede spreker Jan Mulder die er veel beter in slaagt een publiek te entertainen dan ik dat kan. U hebt het al door: Van Tilborgh is echt een slimme organisator. Hij combineert verschillende sprekers, zodat iedereen aan zijn of haar trekken komt.

Ik heb de voorbije weken en maanden dikwijls teruggegrepen naar een passage uit *Kaas* die ik hier, lichtjes gemanipuleerd -maar dat mag natuurlijk wel in een gezelschap van *Kaas* en *Lijmen* liefhebbers- graag citeer. “Waarom heb ik dit toch gedaan? Want het is geen nachtmerrie (hier te staan) maar bittere werkelijkheid. Ik had gehoopt (lezingen) voorgoed te stoppen, maar neen, de woorden spoken mij voor de ogen, drukken op mijn ziel (en zoals *Kaas* klinken ze alledaags en weinig inspirerend).”³

Ik ga nog even verder met het citeren uit *Kaas*. “Ik geloof dat het mij overkomen is omdat ik te meegaand ben. Toen Van Schoonbeke (ik zou moeten zeggen Van Tilborgh) mij vroeg of ik het doen wilde, heb ik de moed niet gehad hem en zijn kaas (of moet ik zeggen: hem en zijn Willem Elsschot Genootschap) van mij af te stoten zoals ik had moeten doen. En voor die lafheid doe ik (vanavond) boete. Mijn kaasbeproeving (of moet ik zeggen mijn Willem Elsschot Genootschap beproeving) is verdiend. Het ergste is dat u, dierbaar publiek, slachtoffer en getuige moet zijn van deze openbare boeteproof. De inkomhal van deze rechtbank is er, zoals in de middeleeuwen, de goede plaats voor.

Vriend Cyriel, ik besef dat deze opening wat negatief klinkt, maar de tekst komt bijna rechtstreeks uit het

1 Lezing voor het Willem Elsschot Genootschap op 21 maart 2018 in het Vlinderpaleis in Antwerpen. De lezing is gebaseerd op het oeuvre van Willem Elsschot.

2 Voorzitter van de raad van bestuur van KU Leuven en voorzitter van de raad van bestuur van BNP Paribas Fortis. Deze lezing weerspiegelt de persoonlijke opinies van de spreker en is geen weergave van de standpunten of inzichten van de genoemde instellingen. Gelieve het stuk niet te citeren of te publiceren zonder voorafgaandelijk overleg met de spreker.

3 Naar *Kaas* pag. 151, Uitgave Polis.



Prof. dr. Herman Daems, gastspreker, voorzitter van de raad van bestuur van BNP Paribas Fortis en voorzitter van de raad van bestuur van de KU Leuven.

werk van uw geliefde schrijver. Om het terug goed met je te maken, wil ik eerlijk zeggen dat ik verdomd fier ben om deze lezing te mogen geven. Ik zal niet doen zoals Laarmans die zich achter de gordijnen verstopte en zijn vrouw verbood de deur te openen als zijn kaasleverancier de niet verkochte kaas kwam ophalen. Neen, ik sta hier open en bloot en doe de deur van mijn gedachten open. Ik ga de uitdaging aan. Laat ons er maar aan beginnen. Zodat ik jullie snel uit het lijden kan verlossen. Dan kunnen jullie de maaltijd goed voortzetten, zoals men zo mooi in Nederland zegt, en na het hoofdgerecht zal Jan Mulder het wederwoord uitspreken, waar jullie zeker naar uitkijken. Ik hoop dat we de Korthals XIV en Korthals XV⁴ deze avond niet nodig hebben om u en mij naar Stuivenberg⁵ of naar Schoonselhof⁶ te voeren, getroffen door een hartaanval als gevolg van stress of ergernis.

Als titel voor deze lezing heb ik gekozen: “Een zakenman en een schrijver”. Dat zou natuurlijk een woordspeling op de titel van de bekende film “An Officer and a Gentleman” kunnen zijn. Maar de titel drukt vooral uit

waarover ik het deze avond wil hebben. Ik vat het kort samen. Ik wil het hebben over de cumul of de symbiose van de zakenman Alphonse De Ridder met de schrijver Willem Elsschot. Ik wil het hebben over wat ik de grote paradox in deze cumul vind en ten slotte wil ik aan jullie vertellen wat voor mij de *legacy* van De Ridder/Elsschot is, wat is voor mij zijn intellectuele nalatenschap?

De cumul

Welke baat heeft de schrijver gehad van de zakenman?

Laat ik het eerst over de cumul tussen zakenman en schrijver hebben. Ik ben vooral geïnteresseerd in de vraag welke meerwaarde heeft de zakenman De Ridder/Elsschot aan de schrijver Elsschot/De Ridder gegeven?

In beide beroepen was onze gevierde schrijver succesvol. Hij moest bijgevolg niet een bijbaantje zoeken om zijn gezin te onderhouden. Hij moest niet beginnen schrijven omdat hij mislukte als zakenman. En zeker ook niet andersom. En het was ook niet omdat hij niet gewaardeerd werd als schrijver dat hij maar zaken deed. Hij was goed in zakendoen én goed in schrijven. Hij moest niet cumuleren om te overleven.

Deze cumul: succesvol zakendoen en succesvol schrijven, komt in Vlaanderen niet vaak voor. Het enige voorbeeld van een cumul tussen beiden dat mij direct

4 Dit verwijst naar een begrafeniswagen/ziekenwagen die een belangrijke rol speelt in het boek *Lijmen* van Willem Elsschot.

5 Stuivenberg is een bekend ziekenhuis in het Antwerpse. Het behoort nu tot de hospitalengroep ZNA.

6 Schoonselhof is een bekende begraafplaats in het Antwerpse.

te binnen schiet is die van de dichter en kunstschilder Paul Snoek. Maar ik meen gelezen te hebben dat Snoek als dichter, criticus en schilder succesvoller was dan als zakenman. De meeste schrijvers houden zich ver van het zakendoen, en het zou mij niet verwonderen dat ze het zelfs een minderwaardige menselijke activiteit vinden. Natuurlijk is elke succesvolle schrijver wel een beetje zakenman en marketeer, hoe zou de schrijver anders overleven? Boeken verkopen, voorlezen en optreden, signeersessies houden, interviews geven zijn allemaal zakelijke activiteiten. Maar dat maakt van die schrijvers nog geen zakenlui zoals Elsschot er wel één was. Zijn zakendoen was geen uitvloeisel van zijn schrijverschap. Integendeel. Het schrijverschap was wel gedeeltelijk geïnspireerd door het zakendoen maar het vloeide er volgens mij niet uit voort.

In Vlaanderen hebben de zakenwereld en de schrijverswereld niet veel waardering voor elkaar. Zakenmensen koketteren wel eens graag met beroemde schrijvers, en sommige schrijvers vinden het wel leuk als ze door het zakenleven verwend worden maar of de schrijverswereld nu echt respect heeft voor de zakenwereld betwijfel ik. Willem Elsschot was daarover zelf heel duidelijk, ondanks zijn succes als reclameman had hij niet veel respect voor reclame-activiteiten. Al besepte hij als geen ander wat reclame kan bijbrengen aan een bedrijf. Zo drijft hij in het begin van zijn boek *Een Ontgoocheling* de spot met de sigarenfabrikant De Keizer die geen reclame maakt voor zijn sigaren en daardoor ook minder verkoopt. Toch walgde Elsschot zelf van de reclame wereld, tenminste volgens Peter Vandermeersch, die op dit en op veel andere gebieden een grote kenner is.

Willem Elsschot cumuleerde zakendoen en schrijven niet permanent, hij was meer met zakendoen bezig dan met schrijven. Daar maakte hij zich soms heel ongelukkig over. Tien jaar verliep tussen *Lijmen* en *Kaas*. Toen daar door Jan Greshoff fijntjes een opmerking over gemaakt werd was hij diep gegriefd, dat schreef Willem Elsschot zelf.

Of Elsschot er ooit over dacht om met zakendoen te stoppen en alles op het schrijven te zetten is mij niet bekend. Feit is dat hij het niet gedaan heeft. Dat hij schrijven belangrijk vond, er goed in was en er ook succes mee had is wel duidelijk. Mij lijkt dat Willem Elsschot zakendoen en schrijven blijvend wilde combineren. Hij wilde Alphonse en Willem, De Ridder en Elsschot zijn. Waarom vond hij die cumul, die symbiose, belangrijk? Waarom bleef hij zowel een man die reclameberichtjes en -paneeltjes verkocht als een man van de letteren? En heeft deze cumul van hem een betere schrijver gemaakt? Sommigen zullen zeggen: natuurlijk! Want de verhalen die hij schreef gingen over zakenmannen en over zakendoen. Dat was zeker een inspiratiebron. Maar toch denk ik niet dat de onderwerpen de reden waren voor het blij-

vend cumuleren. Hij schreef trouwens niet alleen verhalen over zakendoen maar hij had het ook over andere dingen van het leven: het samenleven in een pension, *Villa des Roses*, de zoektocht naar een verloren vrouw, *Het Dwaallicht*, een opgroeiende tiener en een gefrustreerde vader, het boek *Een Ontgoocheling*, het huwelijk van een dochter, het gevoelige boek *Tsjip*, zijn relatie tot zijn kleinzoon, *De Leeuwentemmer*. Hoogstens 3 van zijn boeken gaan over zakendoen. En vooral, Elsschot was niet alleen schrijver maar ook dichter. Geen enkel van zijn gedichten gaat over zakendoen.

Ik denk bijgevolg dat er een andere reden is. De cumul van het zakendoen en het schrijven, gaf Willem Elsschot vooral vrijheid. Zo kon hij denken en schrijven wat hij wilde. Hij moest geen succesvol schrijver zijn om met zijn groot gezin redelijk comfortabel te kunnen leven. Hij had zeker ook geen zin zijn vrijheid van denken af te kopen met een armoedig leven voor hem en zijn gezin. Ik denk dat hij zakenman bleef om zijn gezin te beschermen en op hetzelfde moment toch een vrije schrijver te kunnen zijn. Mij lijkt het dat de vrijheid van denken essentieel was voor Elsschot. Hij wilde zijn woorden, verhalen en gedichten niet wikken en wegen om de publieke opinie te plezieren of naar de mond te praten en zo boeken te verkopen en inkomen te verdienen. Elsschot wilde vooral zijn gedacht zeggen. Dat is wat ik zo waardeer aan Elsschot. De vrijheid van denken is ook mij zeer dierbaar. Ik moet hier denken aan een citaat van Jean-Jacques Rousseau: *‘L’argent qu’on possède est l’instrument de la liberté’*. Ik beseft dat dit citaat controversieel is en helemaal eens ben ik het er ook niet mee, maar ik weet wel dat niet verplicht hoeven zijn aan iemand je vrij maakt. Ik vond een citaat van een kunstenaar-bijna-tijdgenoot van Elsschot, René Magritte die blijkbaar ooit schreef: *‘Liberty is the possibility of being, NOT the obligation to be’*. Voor mij betekent het dat de schrijver Elsschot vrij en onafhankelijk kon zijn in romans, novellen en verzen omdat hij succesvol was als zelfstandig zakenman De Ridder. Als gevolg van deze cumul behoort Elsschot tot onze beste en meest authentieke schrijvers.

De paradox

Waarom zijn de zakelijke personages van Elsschot zielige sukkelaars terwijl de schrijver zelf als zakenman eerder succesvol was.

De cumul tussen zakendoen en schrijven levert voor mij ook een paradox op. Elsschot was als zakenman succesvol, dat blijkt uit de excellente biografie van Vic van de Reijt⁷. In zijn bekendste boeken: *Kaas*, *Lijmen*, *Het Been*, *Het Tankschip*, zijn de hoofdpersonages zaken-

⁷ Vic van de Reijt: *Elsschot: leven en werken van Alfons De Ridder*, 2015 bij Athenaeum-Polak & Van Gennep.



Gast spreker Herman Daems in gesprek met Elsschotbiograaf Vic van de Reijt, vice-voorzitter van het Willem Elsschot Genootschap.

mensen. U kent ze allen, of zou ze moeten kennen: Laarmans en Boorman. Ik vind het merkwaardig dat deze hoofdpersonages, althans voor mij, grote mislukkelingen zijn als zakenlui. Laat ik het voorbeeld nemen van Laarmans. Hij begint een kaaszaak in België, zonder ooit de structuur, omvang en werking van de kaasmarkt grondig bestudeerd te hebben. Een doodzonde volgens elk commercieel handboek, iets wat Elsschot als zakenman natuurlijk weet, vooral omdat hij in zijn eigen praktijk wél zorgvuldig de markt analyseert. Maar dat is niet de enige zakelijke vergissing van Laarmans. Er zijn er veel meer. Zo tekent Laarmans een overeenkomst voor de verkoop van kaas in België met een belangrijke contractuele tekortkoming. Hij ziet die tekortkoming niet. Zijn seuterige vrouw, althans in het boek, ziet ze wel. Laarmans spendeert al zijn tijd aan het vinden van een ministersbureau om zijn werkkamer in te richten, aan het laten drukken van mooie visitekaartjes, aan briefpapier en aan waar de telefoon moet staan en hoe die opgenomen moet worden. Een typische beginnersfout van startende zakenmensen, aandacht voor details en potsierlijke bijkomstigheden in plaats van voor de hoofdzaak. En die hoofdzaken zijn: het vinden van het gat in de markt – zoals men dat zo mooi zegt in zakenkringen – en het bezoeken van de klanten. Wanneer hij na maanden tijdverlies niets verkocht heeft, slagen zijn zoon en een wildvreemde commerciële agent in Gent

erin om op luttele uren tijd enkele bollen kaas te verkopen. De vernedering is dan totaal. Laarmans is als zakenman een totale mislukking.

Sommigen onder jullie zullen zeggen dat Boorman anders is, en dat hij wel succesvol is. Ik denk van niet. Boorman is voor mij een bullebak met een klein hartje. Meestal zijn dat geen goede zakenlui. Als Boorman in *Lijmen* mevrouw Lauweryssen oplicht door haar te verplichten 100.000 exemplaren van het Wereldtijdschrift te kopen wordt hij nadien half gek wanneer hij beseft dat hij daarmee ook de gezondheid van de vrouw onherroepelijk heeft aangetast. Het been van mevrouw Lauweryssen moet immers afgezet worden. Iets wat hij vooraf had kunnen weten. Lauweryssen tart Boorman ook door achteraf geen korting op de factuur te aanvragen. Kortom ook Boorman is geen echte zakenman. En *Het Tankschip* dan, zullen sommige onder jullie zich afvragen. Is dat dan geen voorbeeld van hoe gewiekste zakenlui te werk gaan? Niet echt! In *Het Tankschip* passen zakenlui met een klein hartje een boekhoudkundige truc toe die eigenlijk niet meer dan pure fiscale fraude is. Het lijkt mij helemaal geen verhaal van hoe gewiekste zakenlui gefunctioneerd hebben bij de start van de Tweede Wereldoorlog.

Hier zit de paradox. De succesvolle zakenman De Ridder beschrijft als auteur Elsschot personages die helemaal beneden De Ridders eigen zakelijk niveau en des-

kundigheid zijn. Het is alsof De Ridder zegt, zie eens hoe goed ik in het echt ben, want als ik zo zou zijn als de personages van Elsschot, dan was ik allang geen succesvolle zakenman meer. Elsschot spot met die zagezegde zakenlui in zijn boeken. Andere verklaringen zijn misschien mogelijk, maar ik zal vooraf zeggen dat ik ze niet geloofwaardig vind. Men zou kunnen zeggen dat Elsschot het bedrijfsleven wilde ridiculiseren en de immoraliteit wilde aanklagen, een stelling die in bepaalde kringen heel populair is. Maar hoe kun je dat geloofwaardig doen als je karikaturen van derderangs zakenmensen opvoert? Om een vergelijking te maken. Het is net alsof Messi, de beroemde voetballer, romans zou schrijven om het reilen en zeilen in het voetbal aan te klagen en het alleen zou hebben over spelers en ploegen in de derde provinciale reeks. Elsschot is ook niet uitgegroeid tot de Multatuli van het Vlaamse zakenwezen. Hij veroordeelt het gedrag van de weinig ethische maar onbekwame zakenlui Laarmans en Boorman niet! Integendeel, hij spot met ze zoals het figuurtje van Breugel dat aan de rand van het schilderij naar de zotternijen op het schilderij kijkt.

De legacy

Was en is de zakenman De Ridder nog een voorbeeld voor ondernemend Vlaanderen? Wat heb ik geleerd van de schrijver Elsschot?

Laat ik het tot slot hebben over de legacy van de zakenman en de legacy van de schrijver. Wat hebben zakenman en schrijver nagelaten voor de maatschappij, voor ons en voor mij?

Ik vrees dat ik moet zeggen dat de zakenman Alphonse De Ridder niet behoort tot de galerij van Belgische ondernemers van zijn tijdperk. Ik denk dan aan figuren zoals Ernest Solvay of Antoine Bekaert en in de Antwerpse regio aan Lieven Gevaert, Alfred Martougin, Edward De Beuckelaer of Edouard Parrein. Alphonse De Ridder was een zakenman, geen ondernemer. Daar is een verschil tussen. Het verschil wordt niet vaak gemaakt, maar het is wel belangrijk. Een ondernemer wordt gedreven door een idee, het geld verdienen komt meestal op de tweede plaats, ondernemers willen tonen dat ze een briljant project hebben dat aanslaat bij wat klanten echt willen. Bij zakenlui, echter, komt geld verdienen op de eerste plaats, ze nemen geen risico's. Dat doen ondernemers weer wel. Zakenlui hebben geen scrupules, contract is contract. Ook dat vind je meestal niet bij ondernemers omdat ze zonder contracten kunnen leven en hopen dat de relatie op vertrouwen zal gestoeld zijn. Zakenmannen leven van het moment. Ondernemers van de toekomst. Daarom vind ik De Ridder een zakenman en geen ondernemer en ik wil beklemtonen dat ik daar niets verkeerd aan vind. De zaken gaven De Ridder/

Elsschot echte onafhankelijkheid, als ondernemer zou hij niet onafhankelijk geweest zijn. Ondernemers hangen vast aan hun ambitie en aan de honderden mensen in hun ecosysteem. Zakenmensen zijn einzelgängers. Daarom denk ik dat de legacy van Alphonse De Ridder voor de huidige generatie van ondernemers beperkt is.

Dat is niet het geval voor de legacy van Willem Elsschot. Ik vind zijn nalatenschap zeer, zeer groot, voor iedereen. Zijn onafhankelijkheid en zijn authenticiteit vind ik ongelofelijk belangrijk. Maar ook zijn bekwaamheid als schrijver. Ik vind Elsschot een Amerikaanse schrijver: altijd to-the-point, korte zinnen, verhalend, niet-beschouwend en iemand die vooral via zijn gedichten durft te choqueren. Het voorbeeld waar ik hem het liefst mee vergelijk is met de Amerikaan John Updike. Updike is van een jongere generatie dan Elsschot en kan onmogelijk een inspiratiebron geweest zijn. Maar hij schreef in een heldere taal over zijn omgeving en over het dagelijkse leven in New England, aan de Oostkust van de Verenigde Staten. Dat is de gelijkenis met Willem Elsschot. Ook Elsschot schreef over het dagelijkse leven in zijn omgeving. John Updike had het wel vaker over seks. Dat was niet openlijk het geval bij Elsschot, je voelt de spannende aanwezigheid wel, maar het tijdsgewricht liet het recht-toe-recht-aan schrijven over seks bij Elsschot waarschijnlijk niet toe, dat was anders bij Updike. Ten slotte onderschrijf ik volledig wat Menno ter Braak over Elsschot schreef: 'Geen woord te veel, geen gebaar te dik, geen opmerking overbodig.' Ik kan van Elsschot nog veel leren voor mijn opiniestukken en boeken.

Laarmans deed in de boeken van Elsschot vaak zijn hoed af. Mocht ik nu een hoed dragen, ik deed hem graag met eerbied af voor een grote literator in Vlaanderen, Willem Elsschot, en ik wil dat ook doen voor degenen die Elsschots werk en leven in onze gedachtenis houden. Ik dank u wel.

Verschoond van het overbodige woord

Jan Mulder

Als Willem Elsschot een nom de plume is, dan Jan Mulder ook. Laat u door deze Jan Mulder meevoeren op zijn reis door Elsschots proza (en dus door Antwerpen) en begrijp waarom hij een bewonderaar is, en daardoor ophoudt met hem te lezen.

De inleiding die Karel Verhoeven over mij uitsprak, was zeer vriendelijk, ik dank hem daarvoor. Hij ging evenwel, al of niet op de hoogte van dit belangrijke gegeven op mijn cv, voorbij aan mijn echte naam:

Jacobo Ademir di Lambardo.

Ik werd op 4 mei 1945 geboren als zoon van Afonso di Lambardo in Westerwolde, een streek in de provincie Groningen. Mijn moeder, Anna Gutierrez, kleindochter van de grootgrondbezitter Albert Gutierrez, was eigenaar van bossen met heerlijkheden, Arabische volbloeds en visrijke meren. Van haar erfden mijn vrouw Johanna en ik royale directe financiële armslag, een serie emolumenten en een belvédère op een klein landgoed in het nabijgelegen district Oldambt. Anna en Afonso trouwden in de Tweede Wereldoorlog en onder late beschietingen tussen tommy's en nazi's kwam ik ter wereld in de wijnkelder. Volgens tante Asunción stonden die eerste

gevaarlijke uren garant voor een krachtig en geslaagd leven en nadat mijn moeder haar mooie handschrift aan me had overgedragen, toonde het kind zijn kwaliteiten.

Dun naar boven, dik naar beneden, schreef ik op twaalfjarige leeftijd met een kroontjespen en inkt uit een flesje Pelikan een soort debuutroman, in het geheel niet bewust van het zwarte scenario dat dit wel eens de start zou kunnen zijn van een carrière als columnist bij *Humo* en *Het Laatste Nieuws*. Blind en bevlogen van een rijke literaire toekomst, had Jacobo dit niet in de gaten toen hij zijn moeder de eerste bladzijde voorlas: 'Uitgekeken op bossen en meren, moe van paarden en parelsnoeren, nooit een speelkameraadje gehad, sluipt de jonkheer tegen het ochtendkrieken door een achterdeur naar buiten. Hij rolt de kruiwagen uit de stallen naar een steen op de hoek van de groentetuin. Het is een kleine rots van een halve meter doorsnede. Hij tilt het blok op. Moet op adem komen als het ding na een ware doodstrijd in de kar ligt. Rijdt dan door. Begint bij de waterput "Al wat Gij wrocht zal juichen tot Uw eer" te zingen. Maakt een touw aan de steen vast, bindt het andere eind om zijn middel, springt in de put. Zelfmoord doen ze bij ons achter het huis. "Ik ga even een emmer



Jan Mulder: 'Elsschot schijnt een verzamelaar van vrouwen die zijn geweest...'

water halen.’ Dit, om kort te schetsen waar ik woon. In de Groningse hel.’

Mama verscheurde het manuscript voor mijn ogen, beende het huis uit, kocht bij Landré in de Langestraat een rood-zwart verticaal gestreept shirt, schreef me in als lid van de Winschoter Voetbal Vereniging en zei: ‘Voetbalspelers hebben een pseudoniem. Vanaf vandaag heet jij Jan Mulder.’ Voor hetzelfde geld zegt ze ‘Willem Elsschot’, daar wemelt het bij ons in Groningen ook van.

Willem Elsschot van Noordster uit Oude-Pekela, Willem Elsschot, keeper van THOS Beerta, zijn broer Rieko Elsschot, back – een hele harde. Zo kan ik ettelijke Elsschot-houwdemens noemen die de omgeving onveilig maakten.

Ik werd dus voetballer in het stadion – alles beter dan het afgelegen lusthof van mijn jeugd – en belandde in Brussel bij Anderlecht. De eenzame jaren waren voorbij, ik vond een vriend: Pol Van Himst.

Op een dag zag ik bij hem thuis *Het verdriet van België* liggen. Het boek was hem toegezonden door de auteur, Hugo Claus. Pol had net voor de derde keer de Gouden Schoen gewonnen, vandaar het geschenk. ‘Van uw fan, Hugo’ stond voorin in *Het verdriet van België*. Pol en ik kregen een geanimeerd gesprek over Claus, het katholicisme, de waarheid van de geschriften van Claus en andere schrijvers.

In die tijd zat ik net midden in *Villa des Roses*, ik zei: ‘Moet je ook eens lezen, Pol.’

‘De taal van Elsschot is me te kort geknipt,’ antwoordde de Gouden Schoen.

‘Te kort geknipt?’

‘Ja, kaal.’

Pol hield van de slalom, van de idyllische omwegen waarop hij zich op de groene velden ook placht te bewegen. Claus en zijn rijkdom aan adjectieven, dat was het summum. Taal moest volgens Van Himst over de randen borrelen. Niks schrappen. Meer, méér. Guirlande in guirlande uit, beschrijvingen van haar halsje herhalen tot een toverachtige leesbedwelming erop volgt.

Ik heb nog geprobeerd hem op het rechte pad te krijgen door hem lid te maken van een lezersgroepje Elsschot-fans, een uiteenlopend gezelschap onder wie Nico Dewalque van Standard Luik, Lon Polleunis en de zeer grof geschoeide Boffin, allebei van Sint-Truiden, Vic Mees (FC Antwerp) en soms schoof Raymond Goethals ook aan. Op het veld waren we concurrenten van elkaar, maar Elsschot bracht ons eens in de drie, vier maanden samen.

Van Himst wilde er niet aan.

Ik ben mijn moeder dankbaar dat ze me voor straf dat pseudoniem gaf en uitbinker liet worden van de Hollandse School, Anderlecht-speler en Ajacied. In Amsterdam raakte ik bevriend met Kees van Kooten en Remco Campert, supporters van Ajax. Schrijvers dromen van

Messi en Mulder, voetballers van Elsschot en Claus.

Op reis met Campert leerde ik Claus kennen en konden we aan zijn hand een beetje doordringen in het universum Willem Elsschot. Hugo Claus had het niet zo op met Elsschot. Maar Hugo was een man van schijnbewegingen. Elk woord dat uit zijn mond kwam, moest je drie keer omkeren, bestuderen en in de week leggen – en dan nog was je kansloos. Elsschot was Claus, net als Van Himst dat vond, te sober. Ik herinner me de plek waar hij dat tegen me zei: zijn nieuwste huis in de Lange Lozanastraat. Hugo Claus deed, zoals u misschien weet, in immobiliën. Real Estate. In dat zoveelste onderkomen was de renovatie net voltooid.

Oorspronkelijk was het pand opgetrokken in jugendstil: spiegels, trapleuningen en marmeren open haarden om weg te dromen naar Tsjechische sprookjespaleizen, virtuoos gestucte plafonds – als rake adjectieven bij de kunst van het bouwen. Claus belde een aannemer en liet alles er met de sloopkogel uitslaan. Hugo Claus hield van een witte, kale schoenendoos om in te wonen. Claus! Schrijver van onvergetelijke poëzie en eeuwig houdbare romans, bevattende al-le tierlantijnen van de liefde en de dood, jij houdt toch van de versiering, verfraaiing, barok bij de vleet? Hugo Claus was iemand om van te houden, naar op te kijken, standpunten van over te nemen. Maar hoe zeer ik zijn oordeel natuurlijk respecteerde, ik bleef een Elsschot-fan. En een Claus-bewonderaar. En ik verslind Pjeroo Roobjee.

Lezers zijn allemansvrienden.

Wat is de aantrekkingskracht, de magie zo u wilt, van Elsschots schrijfsels? Persoonlijk ga ik het liefst af op wat de Russische schilder Soekin eens zei: ‘Een kunstwerk doet je wat, of niet.’

Elsschot schildert de stad. Hij legt de ziel ervan bloot: het wedervaren van de Antwerpenaren in de taveernes, de liefde voor een kleinkind in het huis, de handige zakenlieden met de lenige tong in de burelen en sous-terrains, het verlangen van de burgerman die hogerop wil en daarbij gebruikmaakt van uiterst originele en consequent uitgewerkte ideeën.

Elsschot maakte voor zijn kunstwerken gebruik van de taal. Taal is melodie, ritme, magie, vocabulaire, macht zelfs, maar ook gereedschap.

Onderhoud uw gereedschap en instrumentarium. Een kennis, zij heette Cissy van Bennekom, leerde mij: ‘Beschaving is het onderhoud der dingen.’ Voordat zij de mantel aandeed, waste Cissy de handen om de stof van de jas met haar vingers niet fettig te maken. Dat vond ik overdreven. Je moet ook leven. Leven doet men niet al té nadrukkelijk, enige sleur is geboden, anders stik je. Net als bij schrijven. Het verbaasde me dan ook niet te vernemen, dat Willem Elsschot zijn roman *Kaas* in veertien dagen voltooide.

Twee weken! Hij waste niet voor een zin zijn handen



Jan Mulder in gesprek met Johan Bonny, bisschop van Antwerpen.

nadat hij tijdens de vorige zijn duim en wijsvinger met inkt had bevlekt. De zinnen regen zich zonder te twijfelen aaneen. Ze kwamen vanuit een geheime bron uit het brein aan gereisd, en gingen in een vloeiende beweging, via de arm en de vingers die de pen vasthielden, naar het papier. Gemak: dát is de kunst van het schrijven. Niet wrikken en wroeten.

En dan lees je Achter de schermen, waarin Elsschot vertelt hoe hij als een koelie moet arbeiden en elke zin onder een loep legt om ze enigszins fatsoenlijk in mekaar te krijgen. Ik citeer: 'Ik kon de eerste zinnen nu wel neerzetten, dunkt mij. En ik begin: "Ik kom thuis van een reis en vind alles voor mij gereedstaan. Vrouw en kinderen hebben gedaan alsof ik niet weg was geweest en mijn vrouw heeft mijn souper opgediend." Punt. Ik herlees en ga aan 't huiveren voor die banaliteit. Zo iets kan geen mens schelen, dat staat vast.'

Zou dat waar zijn? Hoe zat dat dan met *Kaas*?

Veertien dagen, en klaar is Kees, zo ging het toch?

Bellettrie wordt meeslependen bijna als vanzelfsprekend goed, wanneer er sprake is van de noodzakelijkheid aller woorden. Voorbeeld. Ik citeer Elsschot: 'Ik had de man, die één tafel verder tegenover mij zat, reeds een paar keer aangekeken, want hij riep herinneringen in mij wakker, al wist ik zeker dat ik nooit met zo iemand had omgegaan.' Een sfeer en nieuwsgierigheid schepende zin. Je zit onmiddellijk zélf in dat café en kijkt

nog een keer goed naar die man een tafeltje verderop die jou al een paar keer heeft aangekeken, herinneringen wakker maakte, terwijl je zeker wist hem niet te kennen. Ik zie het interieur van dat café voor me, met z'n donker gebeitste zware houten stoelen, de bank onder de spiegel boven de vreemde man, de kelner, die meer weet.

De lezer probeert zich te herinneren, graaft van de weeromstuit – waar ken ik die vent van? – in het verleden van het literaire personage, wat niet kan en niks oplevert; hoewel, tegenwoordig met de jongens van Cambridge Analytica van Facebook weet je het niet.

De volgende zinnen van het boek geven meer aanknopingspunten: 'Hij zag er voorspoedig en burgerlijk uit, als een man van zaken, en toch deed hij mij denken aan Vlaamse leeuwenvlaggen en Guldensporenslagen, aan jongens met baarden en vilthoeden. In zijn knoopsgat zat een decoratie en naast hem, op de tafel, lag een paar keurige handschoenen. Neen, ik had nooit omgang gehad met mensen van dat soort en toch kon ik mijn blik niet van hem afwenden.'

Het was vijftig jaar geleden dat ik *Lijmen* las. Nu, in het kader van deze toespraak, ervoer ik hetzelfde mij overvallende plezier: dit is een scène die mij pakt. Schrijven is in vervoering brengen, daarna gaat de inhoud er als gegoten in. Lezen is door de juist geplaatste letters worden opgenomen en naar elders gesleept: liefdes aan en uit, tragische geschiedenissen door, vreugde en verdriet in

(geformuleerd op een manier dat je toch grinnikt).

Er zijn altijd personen in Elsschots spel met de wereldmaatschappij. Stervelingen met onhebbelijkheden en onverklaarbaar gedrag, zoals u en ik dat vertonen. Wie wil van het toneelgezelschap, de oneindige tragikomedie genaamd Mensheid niet meer weten? En die van uzelf? Willem Elsschot reikt ons het aan. Wat reikt hij precies aan? Of hij voor of tegen het katholicisme was, het socialisme afviel of niet, het anarchisme aan de kaak of juist boven alles stelde, de zelfverklaarde slimme zakenman op een voetstuk of stiekem voor aap zette: deze, weliswaar interessante, achtergronden boeien mij minder dan de schoonheid op de voorgrond. De taal, de dialogen, de overdrijving van een idee, de verhaalkunst als een niet te stuiten stroom die plotseling opkwam en in een roes op het papier werd gezet.

Tot slot een bekentenis. Ik wilde mijn toespraak aanvankelijk beginnen met u te vertellen dat ik niets van Elsschot had gelezen. Dat had ik wel, met dien verstande dat meer alinea's dan één me meestal niet lukte. Na een halve bladzijde moest ik, verstrikt in schrijfdromen en -ambities, *Villa des Roses*, *Kaas*, *Lijmen/Het Been of Tsjip*, weer dichtslaan. Zelf zo schrijven – ongeveer dan, die richting op zo u wilt, een beetje maar – daar zet Elsschot toe aan.

Mij tenminste. En dan lees je niet meer geconcentreerd, dan wil je zelf aan de slag. Ik heb, behalve zo schrijven, zelfs eens een essay overwogen, getiteld *De Geile Elsschot*. Hij schijnt een verzamelaar van vrouwen te zijn geweest. Ik noem de namen: Liane Bruylants, dienstmeisje Louise, Johanna van Lier, Cornelia, Marcelle, Kitty, Georgette, Flora, Julia, een pianiste en vele andere vrouwspersonen van wie we het fijne niet weten.

Elsschot zweeg, en de biografen deden hetzelfde.

Volgens Peter Vandermeersch is dat, de discretie diene, juist. Akkoord, maar zo'n boek had zeker goed verkocht en rokkenjagers zijn daar over het algemeen wel gevoelig voor. Om de geliefde hobby te kunnen uitoefenen als je ook nog een gezin moet onderhouden, kunnen extra inkomsten geen kwaad. Elsschot, een vreemdganger, een stille genietter, een borstenman, een tepelmaniak, een bustehoudertijger, een MeToo-kandidaat, op de stoep met een vinger op de nachtschel zijn veterschoenen uittrappend, sokophouders vrij klikkend, gesteven boorden van het hemd scheidend? Iemand die niks liever doet dan met de vingers de knot losmaken om vrijelijk door haar lange haren te kunnen grabbelen en graaien, afstotelijk van lust wordt als hij een onbekend wenkbrauwje in het vizier krijgt, later, in de gang van het vreemde wenkbrauwen-huis, zijn jas en gilet uitdoet, in de haast knopen ervan afscheurend terwijl het kwijl uit zijn mondhoeken druipt, Elsschot, onder in de buik begerig grommend, dorstend naar de glinst'rende rivier in haar dal?

Me een voorstelling maken van zijn techniek en handelingen in vreemde gangen en bedden? Liever niet. Een heer van stand schrijft brieven. En je leest ze en je probeert het nog eens, een verhaal bedenken en schrijven als hij. Beeldend, geestig, dramatisch, verschoond van het overbodige woord. Lukt niet. Om moedeloos van te worden, verzuchten Jan Mulder en Jacobo Ademir di Lambardo, de twee enige Elsschot-bewonderaars die geen pagina van hem konden uitlezen.

Dit is een licht bewerkte versie van de lezing die Jan Mulder op 21 maart in Antwerpen gaf op het 19de benefietdiner van het Willem Elsschot Genootschap.



Elsschot signeert

Laatste oproep: geschreven opdrachten Elsschot

Wie heeft of weet een boek van Elsschot met geschreven opdracht/dédicace aan bekende of minder bekende relaties of lezers van de schrijver? Samensteller en toelichter Martine Cuyt is de laatste ronde ingegaan voor de eerste editie van het boek met geschreven boekopdrachten van Willem Elsschot.

Alle tips zijn welkom. Er wordt nog naarstig gezocht naar opdrachten aan Roger van de Velde, Cyriel Buysse, Jeanne Kenis, Emmanuel Sapira, Lisbeth Van Thillo, waarvan ze weet dat ze bestaan, maar die niet zijn terug te vinden bij de erfgenamen en evenmin in archieven, bibliotheken, antiquariaten en/of veilinghuizen.

Graag een mailtje of briefje naar info@weg.be of W.E.G., Wezelsebaan 195, 2900 Schoten, België.

Met grote dank.



Ontvangst door de vier zussen Van Tilborgh.



Marianne Braun, Maud van de Reijt, Wim Jens en Vic van de Reijt.



Eén van de 55 tafels!



Welkom door dagvoorzitter Bart Willocx, voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg Antwerpen



Cyriel Van Tilborgh, voorzitter van het Willem Elsschot Genootschap, stelt het programma voor.



Assita Kanko, MR-politica in Brussel, voorzitter van Polin, The political Incubator en prof. dr. Ignas Devisch, hoogleraar ethiek, filosofie en medische filosofie aan de Rijksuniversiteit te Gent, beiden columnisten bij De Standaard.



Karel Verhoeven, hoofdredacteur van De Standaard, leidt de sprekers in.

Foto's: Alain Giebens



Jan Mulder, gastspreker en Veerle De Wit, weduwe van Hugo Claus.



Jan Tsjip/de Leeuwentemmer Maniewski met echtgenote en Vic van de Reijt



Zicht op de feesttafels.



Guy Mortier, Herman Daems en Johan Bonny kaarten na.

Bestseller *Mazzel tov* groet Elsschot en Sapira

Martine Cuyt

Het boek *Mazzel tov* van Margot Vanderstraeten, over haar leven als werkstudente bij een orthodox-joodse familie, ging sinds 2017, het jaar van verschijnen, meer dan 40.000 keer over de toonbank. Vanderstraeten bezorgt er Elsschot en diens joodse vriend Emmanuel Sapira een fijne cameo, een bijrolletje. *Achter de Schermen* maakt van de gelegenheid gebruik om in te zoomen op Sapira en presenteert nieuw materiaal.

De Belgische schrijfster Margot Vanderstraeten weet een en ander over Willem Elsschot. Dat liet ze eerder al blijken. Tijdens de slotrede destijds op de Elsschotdag in Antwerpen 2004, bijvoorbeeld, nog geen jaar nadat ze de debuutprijs had gekregen voor *Alle mensen bijten*. Sterker nog: eigenlijk gaf ze op dat moment al een voorproefje van *Mazzel tov* aan de goedgevulde zaal van de KBC-toren in Antwerpen.

Ze vertelde over hoe twee heren van het Willem Elsschot Genootschap haar bij de prijsuitreiking hadden aangesproken en proberen te lijmen.

‘Vervolgens heb ik de heren bekend dat ik vlakbij Hof ter Beke woon. Als ik het me goed herinner, heb ik hen ook gezegd dat ik bijna elke dag door de Lemméstraat fiets, voorbij nummer 12 (Walschap, mc) en voorbij nummer 21 (Elsschot, mc). En ik heb hen verteld over de joodse kinderen aan wie ik jarenlang bijles Nederlands heb gegeven. Over *Het Dwaallicht* dat op hun verplichte literatuurlijst prijkte. En over de directie van hun Yechiva Techonitschool. Want die doorstreepte in *Het Dwaallicht* – en ik spreek over tien jaar geleden – steevast elke borst en elke prostituee met een zwarte stift. Iets wat me toen al deed vermoeden dat sommige

gelovigen niet beter weten dan dat het gevaar van erotiek in het woord schuilt, en niet in de suggestie.’

Het valt allemaal na te lezen onder de titel ‘Het prikkelende gevaar’ in dit nummer van *Achter de Schermen*: jrg. 6, 1-2, juni 2004 of op www.weg.be/sites/default/files/nb_jrg_6-1en2.pdf.

De Rudder

In *Mazzel tov*, dat Vanderstraeten zelf een non-fictieve roman noemt, voert ze Elsschot al op in het zesde hoofdstuk van het eerste deel, tijdens een sollicitatiegesprek van de naamloze studente met meneer Schneider (fictieve naam), vader van Simon, Jakov, Elzira en Sara (evenzeer fictieve namen). De sollicitante krijgt een lachstuipe wanneer Schneider zich voorstelt als ‘handelaar in diamant’. De jonge vrouw die zijn kinderen wil gaan helpen met huiswerk moet ogenblikkelijk aan Willem Elsschot denken. Meer bepaald aan Frans Laarmans. ‘Handelaar in kaas’ uit de novelle *Kaas*.

Waarop zich een fijn gesprek ontwikkelt tussen Schneider en de sollicitante:

‘O, ik heb Elsschots werk gelezen, hoor! En Simon,

onze oudste, heeft voor zijn lessen Nederlands voor Elsschot gekozen. Jakov zal het niet anders vergaan, gok ik. De leerlingen prefereren de boeken van deze schrijver natuurlijk niet omdat ze er zo veel van houden, maar omdat Elsschot dunne werken schreef, in een makkelijke taal.’ (*Mazzel tov*, p. 33)

Mazzel tov, p. 34:

Mijnheer Schneider lachte met zijn hele lichaam.

‘Elsschot was een Antwerpenaar, nietwaar,’ ging hij verder. ‘Hij was een goede schaker. Sapira, een jood uit Polen, was een tijdlang kind aan huis bij de De Ridders, want zo heette Elsschot toch in het echt, als ik me niet vergis.’



Margot Vanderstraeten fietst in Antwerpen voorbij een synagoge. Foto Frederik Beyens.

‘De Ridder,’ verbeterde ik. Maar ik stond paf. Ik had nooit verwacht dat een joodse man met keppeltje en baard me iets over Elsschot zou leren. Ik had over de schrijver, die in 1960 stierf, een eindwerk gemaakt en me daarvoor tamelijk in zijn leven verdiept. Als ik door de stad fietste, maakte ik soms, bij mooi weer, een ommetje door de buurt waar hij had gewoond en naar het café ging. Over zijn joodse vriend of vrienden was ik nooit iets tegengekomen.

Bult

In feite was Emmanuel Sapira (1900-1943) een Belgisch-Romeense jood, - hij wordt hier en daar inderdaad onterecht met Polen gelinkt. Hij was een geniaal schaker en bevriend met vader Alfons via diens oudste zoon Walter De Ridder. Walter beschreef de man ooit aan de Nederlandse interviewster Bibeb: “De Sapira had een bult, maar een schone kop, hij trekt op Napoleon”, zei vader.’

Kort voor de Eerste Wereldoorlog verhuisde Emmanuel met zijn familie naar Antwerpen. Na de oorlog ging hij als arbeider aan de slag in de diamantsector en ontloopte hij zich tot een van de beste spelers van de Koninklijke Schaakclub van Antwerpen. Zo werd hij twee keer vice-kampioen van België (1923 en 1925) en haalde hij ook fraaie resultaten op internationale concours. In 1938 kreeg hij van de Belgische schaakfederatie de titel van meester-schaker. So far so good, maar dan breekt de Tweede Wereldoorlog uit.

Uit de Elsschotbiografie van Vic van de Reijt (*Elsschot*, p. 278) weten we dat Emmanuel Sapira voorjaar 1940 met de fiets langskwam in de Kerkepanne, het huis van De Ridder in Sint-Idesbald aan de Belgische kust, waar de familie zich tijdelijk en op de vlucht voor de oorlog bevond.

Alfons De Ridder maakte hem duidelijk dat zijn joodse vriend beter richting de Pyreneeën kon gaan. Dat advies heeft hij blijkbaar gevolgd. Uit niet-gepubliceerde brieven aan De Ridder blijkt dat Sapira in ieder geval in maart 1942 een poste restante adres had in Aveyron, in het hart van de regio Midi-Pyrénées. Op 12 oktober 1943 stuurde Sapira nog een bericht naar vrienden in Portugal, maar dat werd het laatste.

Tot eind 1945 probeerde De Ridder nog via de familie Joyce-Ceulemans in Portugal een levensbericht te ontvangen van zijn schaakvriend.

De *Dictionnaire biographique des Juifs de Belgique* van Jean Philippe Schreiber is ondubbelzinnig: In 1943 werd hij in Frankrijk opgepakt en naar Auschwitz gedeporteerd. Ook Walter De Ridder zei het onomwonden tegen Bibeb: ‘Door de Duitsers vermoord.’

De moeder van Emmanuel Sapira woonde tot 1943 in de Marinistraat in Antwerpen. Daarna retourneerde de post haar brieven met de boodschap ‘Partis sans laisser

d’adresse’...

Emmanuel's zus was fortuinlijker. Harry en Adele Bed-Sapira kregen in 1940 in Bordeaux een visum voor Detroit en konden ontkomen aan de terreur van de nazi's.

Wraakroepend

Dat Elsschot het lot van Sapira vreselijk en wraakroepend vond, weten we uit een brief van De Ridder aan zijn vriend Maurits Naessens, bankdirecteur, mecenas en oprichter van de kunstboekenreeks Mercatorfonds (*Brieven*, 949).

Naessens wilde erg graag nieuw werk van Elsschot voor zijn prestigieuze serie en probeerde zijn vriend voorjaar 1957 opnieuw aan de pen te krijgen met uitgerend het verhaal van Sapira.

Elsschot antwoordde op 4.4.1957: ‘Het lot van mijn vriend Emmanuel Sapira is natuurlijk vreselijk en wraakroepend geweest, maar zo zijn er immers miljoenen aan hun eind gekomen? En ik voel niet veel voor oorlogslitteratuur. Bovendien ligt het schrijven mij niet meer.’

Daarmee was een mogelijke novelle over Sapira van tafel geveegd. Er verscheen nooit wat van Elsschot in de Mercatorreeks.

Bach

Emmanuel Sapira was niet de enige joodse vriend van Elsschot, wel de enige die met foto op de muur geprikt hing in Elsschots schrijfkamer, links van de schrijftafel, naast die van Bach en van De Ridders broer-dokter Karel.



Kwamen over de vloer bij Lemméstraat 21: Bob Gomperts, studievriend van Elsschots zoon Jan De Ridder. Rudi Lek was tijdlang het vriendje van dochter Ida De Ridder. Hij reisde aanvankelijk in 1940 met de familie De Ridder mee naar Sint-Idesbald. Hij mocht van Fons De Ridder bij de familie blijven, op voorwaarde dat hij

zou doorgaan voor een zoon van hem. De Ridder zou voor de benodigde papieren zorgen. Lek besliste om uit te wijken naar Engeland en redde het.

Leks piano werd door Elsschot gered, zoals uitgebreid wordt beschreven in *Willem Elsschot en de piano* van Ida De Ridder. Zestig jaar na dato vertelde Rudi Lek aan zijn oude vriendin Ida: 'Jouw vader heeft mijn leven gered. Ik heb hem nooit bedankt. Dat is belastend voor mijn gemoedsrust.'

En dan vergeten we bijna nog de kleurrijke Lodewijk de Haas (1876, sterfdatum onbekend), die zich in de jaren twintig associeerde met Elsschots reclamebureau 'La Propagande Commerciale' en die hem eerder was opgevolgd in 1909 als chef-correspondent bij Werf Gusto in Rotterdam.

Uit het corpus van het dit jaar te verschijnen boek met geschreven opdrachten van Willem Elsschot (W.E.G.) komen in ieder geval nog deze joodse namen: David Joacim en kunstschilder Kopel Simelovitz (1900-1943).

Overigens liet Elsschot al van zich horen op 7 februari 1919 in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* toen patriottische (Franstalige) Antwerpse kringen allerm minst enthousiast bleken om de naar Nederland en Engeland uitgeweken Oost-Europese joodse diamantairs opnieuw op te vangen. Volgens Elsschot werden de teruggekeerden uitgescholden voor 'boches, semi-boches, triple-boches, archi-boches, enz.' en werd hun Jiddisch omschreven als 'gemeen simili-Teutoons gebrabbel.'

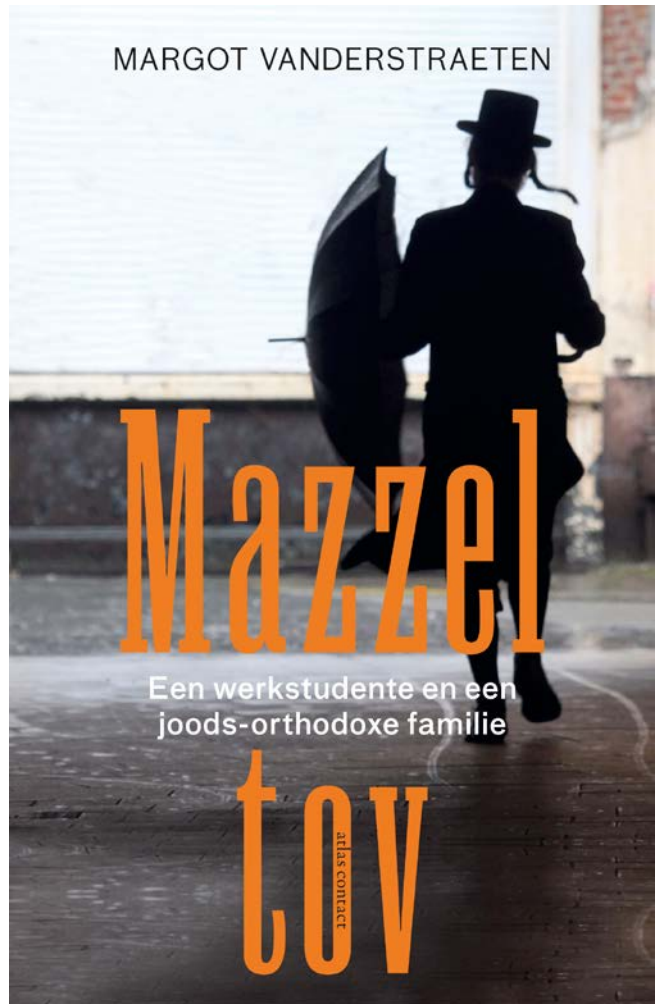
Mede om economische redenen was De Ridder het daar niet mee eens: 'Hoe vreselijk flauw en onbedachtzaam. Denken die lui dan geen ogenblik aan alles wat die uittocht van onze Polen en Turken voor Antwerpen betekent? Want daar zitten wij nu.'

Récomfortant

Op 16 november 1938 (Letterenhuis, E285/B2) stuurde Emmanuel Sapira een voor zover bekend laatste brief aan Alfons, Alphonse De Ridder. Hij bedankt voor een toegezonden boek, maar vooral zijn laatste woorden blijven aan de ribben kleven:

Mon dieu, qu'il est récomfortant
ce savoir que, malgré et en dépit de
ce déchainement de haine qui est
en train de bouleverser les valeurs de
l'homme, il y aient encore des contacts
spirituels qui se maintiennent.

Je te salue bien,
Emmanuel Sapira



Geraadpleegde literatuur:

- Johan Anthierens, *Willem Elsschot. Het Ridderspoor*, 1992.
- Bibeb & VIP'S, Polak & Van Gennep, 1965.
- Vic van de Reijt, *Elsschot, leven en werken van Alfons De Ridder*, Athenaeum, 2011.
- Vic van de Reijt, *Elsschot, brieven*, Querido, 1993.
- A. Kets-Vree (samenst.) *Willem Elsschot, Zwijgen kan niet verbeterd worden*, ongebundelde teksten, Loeb & Van der Velden, 1979.
- C.J. Aarts en M.C. van Etten: *Van onzen correspondent. Journalistiek werk van Willem Elsschot*, Polis, 2017.
- Lieven Saerens: *Vreemdelingen in een wereldstad*, Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944), Lannoo, 2000.
- Jean Philippe Schreiber: *Dictionnaire biographique des Juifs de Belgique*, Editions de Boeck, (2002).
- <http://upclosed.com/people/emmanuel-sapira/>
- <http://sousamendesfoundation.org/family/bed>

Elsschot in Brussel: een terugblik

Piet Joostens

Naar aanleiding van de Vlaamse Erfgoeddag van 22 april 2018 zette internationaal literatuurhuis Passa Porta, in samenwerking met de Erfgoedcel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de afdeling Nederlandse letterkunde van de VUB, uitgeverij Polis, Lucas Catherine en het Brussels Ouderenplatform, de relatie tussen Elsschot en Brussel uitgebreid in de kijker. Het grote belang van Elsschots weliswaar korte Brusselse periode (van eind 1911 tot daags voor de inval van de Duitse troepen in augustus 1914) voor diens literaire werk en zakenleven, maar ook de rol die de Belgische hoofdstad voor Elsschot is blijven spelen nadat hij met vrouw en kinderen weer in Antwerpen was gaan wonen, werden belicht tijdens de feestelijke presentatie van de nieuwe editie van *Lijmen/Het been* en uitvoeriger gedocumenteerd in de tentoonstelling 'Elsschot in Brussel'. Bovendien organiseerde het Brussels Ouderenplatform op het Zaterdagplein een fototentoonstelling rond 'Het Brussel van Elsschot', samengesteld door Lucas Catherine, die ook een korte Elsschotwandeling leidde. Hoogtepunt op 22 april was de onthulling van een kleurrijke gedenkplaat aan de Vlaamsesteenweg alias Rue de Flandre 62, de locatie van de gang naar de fictieve smederij van Lauwereyssen uit *Lijmen/Het been*, door beeldend kunstenaar Benoît van Innis en Elsschots kleinzoon Jan 'Tsjip' Maniewski.



Onthulling van de gedenkplaat door Benoît van Innis en Jan Maniewski

Lijmen/Het been anno 2018

In Passa Porta voerde ondergetekende een gesprek met uitgever Harold Polis, die vertelde over zijn nieuwe reeks van afzonderlijke Elsschotedities en over de noodzaak om Elsschots werk ook binnen zijn historisch-politieke context te blijven lezen, en de Nederlandse schrijfster Vrouwkje Tuinman, die voorlas uit haar verfrissende nawoord bij het pas verschenen deel *Lijmen/Het been*. Vervolgens bloemleesden vier studenten Nederlandse letterkunde van de VUB uit de creatieve en vaak amusante leesnotities die zij op verzoek van het literatuurhuis schreven bij hun persoonlijke lectuur van *Lijmen/Het been*. Deze en andere teksten, door een twintigtal studenten, zijn te vinden op de website van Passa Porta (passaporta.be). Met dank aan Hans Vandevoorde en Alyssa Verhees, die hun studenten in deze ongewone oefening begeleidden.



Aissata Kasanzi



Myrthe Timmermans



Ilian Dethier



Victor Maes

Enkele voorlezende studenten

Tot slot discussieerden Elsschotkenners Eric Rinckhout, auteur van *Dwaalspoor* en de *Grote Antwerpse Willem Elsschot Atlas*, en Matthijs de Ridder, auteur van het essay *Aan Borms*, over de betekenis van de keuze van Brussel en meer bepaald de Rue de Flandre als locaties voor *Lijmen/Het been*. Voor Matthijs De Ridder is de Vlaamsesteenweg veel meer dan een straat die Elsschot goed kende omdat de redactie van *La Revue Générale/Continetale* ooit vlakbij was: de straatnaam en het Vlaamse en volkse karakter van de buurt sluiten aan bij wat Matthijs de Ridder als de geheime kern van Boormans en Laarmans' onderneming beschouwt: hun *Algemeen Wereldtijdschrift* is in wezen een ondergrondse flamingantische operatie waarmee zij vooral belgicistische franskiljons viseren. Pas wanneer Boorman en Laarmans hun pijlen op een Vlaamse vrouw in een Vlaamse buurt richten, en het tweetal dus in zekere zin 'in eigen been snijdt', krijgt het verhaal een tragische wending. Rinckhout onderstreepte dat de keuze voor welbepaalde adressen in Elsschots boeken zelden toevallig is, en ziet zelf een nieuwe, bijzondere parallel tussen de door hem onderzochte Lange Ridderstraat 71 uit *Het Dwaallicht*, de plaats waar Frans Laarmans 'met heel zijn wezen' voelde dat Maria Van Dam er woonde, en de nu door Passa Porta onderzochte Rue de Flandre 62 uit *Lijmen/Het been*, het hoofdkwartier van Mevr. Lauwereysen in hartje Brussel: op de adressen van deze beide door Laar-

mans gezochte dames blijkt kort voor de publicatie van beide werken een oude, half vervallen gang met werkmanshuizen te hebben gelegen — voer voor Freudianen?

Tentoonstelling 'Elsschot in Brussel'

In het sfeervolle, pas gerestaureerde miniatuurkasteeltje van Julius Hoste achter in de tuin naast literatuurhuis Passa Porta, liep van 22 april tot 13 mei 2018 een kleine tentoonstelling over de rol van Brussel in het leven en werk van Alfons De Ridder en Willem Elsschot, samengesteld door ondergetekende en vormgegeven door Philippe Debroe. Voor het eerst werden de drie adressen waar het gezin voor de Eerste Wereldoorlog achtereenvolgens woonde in beeld gebracht: de Waterlooosesteenweg 41 nabij de Hallepoort, de Waversesteenweg 929 nabij de VUB (nu afgebroken en ironisch genoeg verscholen achter een reusachtig reclamebord) en de Emile Bockstaellaan 237 in Laken, waar Elsschot zelf het contract voor zijn debuut *Villa des Roses* opstelde op briefpapier van *La Revue Continentale*, het beruchte blad dat model zou staan voor het *Algemeen Wereldtijdschrift* uit *Lijmen/Het been*.

Een stadsplan toonde deze en andere locaties van belang in het Brussel van Elsschot, zoals het Gemeentehuis van Molenbeek (waar Alfons de Ridder op 5 februari 1914 zijn allereerste lezing als Willem Elsschot gaf), twee re-



dactieadressen van *La Revue Générale* en *Continental* (aan de Vismarkt en de Koolmijnenkaai), het restaurant Aux Armes de Bruxelles in de Beenhouwersstraat (waar Elsschot met Angèle Manteau in 1942 Louis Paul Boon ontmoette bij de uitreiking van de Leo J. Krynprijs voor *De voorstad groeit*) en de woningen van dochter Adele (moeder van Tsjip) in de Edith Cavellstraat en de Brunardlaan te Ukkel, waar Elsschot vaak op bezoek kwam en aan het eind van de Tweede Wereldoorlog zelfs nog een paar maanden zou schuilen voor de bombardementen op Antwerpen.

In een tweede kamer waren mooie reproducties van brieven en manuscripten uit de collectie van het Letterenhuis te zien, alsook een zeldzaam exemplaar van *La Revue Générale* en eerste drukken van *Lijmen*, *Het been* en de (in Brussel geschreven) roman *Een ontgoocheling*, alle uit de collectie van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. Een brief van Angèle Manteau over Elsschots eigen Franse vertaling van *Lijmen/Het been*, die door de Parijse uitgever Grasset was geweigerd omdat het Frans te Belgisch was, en een pagina uit het typoscript van *Kaas*, waar de auteur op vraag van de Nederlandse uitgever de oorspronkelijk Franse dialogen in het Nederlands had vertaald, toonden welk belang de Vlaamsgezinde Elsschot toch hechtte aan de andere landstaal (en niet alleen voor zaken).

Op de bovenverdieping werd de historische achtergrond van de Rue de Flandre 62 uit *Lijmen/Het been* zichtbaar gemaakt. Naast een foto van de huidige situatie, met schoonmaakproductenwinkel 'Global Cleaning Belgium' op nr. 62, het ontbrekende nr. 64 en de ingang van een moderne overdekte parking op nr. 66, hing een



zeldzame foto uit 1934: de Impasse Dubois, die zich tot voor de Eerste Wereldoorlog inderdaad naast nr. 62 bevond, was tijdens het interbellum al onvindbaar, maar zat wel nog verstopt achter een geheimzinnig deurtje tussen twee winkeltjes op de nummers 62 en 64. Raakt de realiteit van deze 'impasse' de fictie van de gang die leidt naar 'de smokerige loods' van Mevr. Lauwereysen?



Frans Claessens, de gekende Antwerpse beeldhouwer en professor aan de Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen, maakte in 1939 een mooi beeld van zijn goede vriend Willem Elsschot. Dezelfde bronsgieter, die het standbeeld van de auteur op het Mechelseplein in Antwerpen heeft gegoten, heeft van deze gekende kop 12 exemplaren in brons gegoten. Daarvan is er nu één te koop voor de prijs van 1.500 euro. Contact via secretariaat@weg.be.

‘Ik dank u voor het adres van Maurice Gilliams’

Over de draden tussen Willem Elsschot en Antoon Marstboom

Martine Cuyt / foto's Alain Giebens

Ze waren geen dichte vrienden, Willem Elsschot (1882-1960) en kunstschilder Antoon Marstboom (1905-1960). Toch zijn er verscheidene draden die hen verbinden. Zopas doken een geschreven boekopdracht op, foto's en een bewijs van correspondentie. Schrijver Maurice Gilliams blijkt een verbindende naam, maar ook en vooral Elsschots schoonzoon, kunstschilder Victor Dolphyn.

Marstbooms zoon Jan diept speciaal voor *Achter de Schermen* een paar schatten op uit zijn archief.

Het zevende nummer van *De Vlaamse Gids* uit 1960 betreft twee doden. Herman Teirlinck schrijft een requiem bij de uitvaart van Willem Elsschot, kunstcriticus Maurits Bilcke een 'In Memoriam' voor Antoon Marstboom.

Marstboom ging Alfons De Ridder voor in de dood. Ze stierven op respectievelijk 17 en 31 mei 1960.

‘Mijn vader stierf na een korte ziekte van zeven dagen’, vertelt Jan F.J. Marstboom, het enige kind van de schilder. ‘Ik was niet bij hem toen hij overleed. Ik was bij een vriend. Mijn moeder belde op 17 mei de moeder van die vriend op om te zeggen dat mijn vader overleden was. Op deze manier vernam ik de dood van mijn vader. Hij was niet eens 55. Ik was net veertien geworden en ik had geen vader meer.’

Jan Marstboom krijgt het nog steeds moeilijk als hij er achtenvijftig jaar later over praat.

Bilcke roemt Marstbooms ‘drang naar constructie, themavariaties, vereenvoudiging en abstraherende sintese’ van het dan recentste werk van de kunstenaar, die bij zijn overlijden op het hoogtepunt van zijn kunnen was. De recensent wijst op ‘de ontroerende en poëtische schoonheid’ van het werk.

Jan Marstboom herinnert zich zijn vader als zeer warmhartig, maar ook streng en vooral: precies. ‘Ze schonken hem niet voor niets de bijnaam “het millimeterke” als docent aan de Academie voor Schone Kunsten (Antwerpen). Het moest allemaal tot op de millimeter kloppen. Als je zijn laatste schilderijen bekijkt, met al die geometrie, meetkunde en aandacht voor de gulden snede, zie je duidelijk dat hij dat principe ook voor zichzelf streng hanteerde.’

Vic Dolphyn

Marstboom behoorde tot de vriendenkring waartoe schilder Jef Verheyen, schrijvers Guy Vaes, Hubert Lampo, Eugene Bosschaerts, Ivo Michiels, publicist Michel Oukhow en dokter Paul Janssen – stichter van Janssen pharmaceutica –, behoorden. Hogervermelden zijn slechts een kleine greep uit de lange lijst die Oukhow neerschrijft in zijn artikel ‘Enkele herinneringen aan Antoon Marstboom’¹.

De naam Victor Dolphyn ontbreekt, maar het is duidelijk dat de schoonzoon van Elsschot een van de goede vrienden van Antoon Marstboom was, en een vaste klant op de Stadswaag in Antwerpen, waar Marstboom genoot van grote discussies over kunst.

Jan Marstboom: ‘Ik weet niet precies waar Vic en vader elkaar leerden kennen. Ik vermoed op de Academie, waar ze beiden professor waren. Eerder al is ook mogelijk.’

Ze waren in ieder geval bevriend in 1938 en dusdanig dat Vic en Anna Dolphyn-De Ridder en Antoon en Alice Marstboom-Pelsers samen een oude boerderij kochten in Kasterlee waar de twee koppels en de kleine Willem Dolphyn (1935-2016) naartoe vluchtten tijdens de Tweede Wereldoorlog en er samen woonden.

De twee schilders werkten in hetzelfde pand.

‘Mijn vader ervaaarde Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog als onveilig. Hij bleef de hele periode in Kasterlee in de Antwerpse Kempen en stelde vooral in Brussel tentoon.’

Jan Marstboom werd geboren op 30 april 1946. Een paar foto's van 1 september 1947 van de hand van zijn vader bewijzen dat hij in Kasterlee is geweest, maar herinneringen heeft hij er niet aan. In 1948 hadden zijn ouders Kasterlee niet langer.

‘Willem was bijna tien jaar ouder dan ik en kende mij dus van bij mijn geboorte. Ik heb hem als vriend mogen kennen tot aan zijn dood in januari 2016. De laatste jaren liepen mijn vrouw Lizette en ik zowat wekelijks zijn

1 Antoon Marstboom (1905-1960), cultureel centrum De Kern, Wilrijk, 4-29 september 1993, pp. 18-25.

atelier binnen. Dat mocht van Willem. Kort voor zijn dood heb ik hem daar nog gefotografeerd.'

'Van Willem heb ik het verhaal over hoe onze vaders in Kasterlee een keer een wedstrijdje portretschilderen hebben georganiseerd. Geen idee wie de jury was, maar Vic was blijkbaar de winnaar. Op zich niet vreemd. Dolphyns specialiteit was portretschilderen!'

'Na de dood van mijn vader bleef mijn moeder Anna opzoeken. Ze waren werkelijk goede vriendinnen. Ma ging vaak Nieuwjaar vieren bij Anna en Vic, Venusstraat 3/3.

Anna had mij graag. Ze heeft me vast over haar vader, de schrijver, gesproken, maar ik herinner me haar vooral als horend tot een schildersbent. Ik geloof niet dat ik Elsschot daar ooit heb gezien.'

Lizette, de echtgenote van Jan, voegt toe: 'Mijn man en ik hebben Anna geregeld opgezocht. Ze was altijd hartelijk tegen Jan. Tot op hoge leeftijd heeft Anna aan het pleintje in de Venusstraat gewoond, waar ook Willem zijn atelier had.

Bij het laatste bezoek gaf ze ons als herinnering de pocket *Pensioen/Het Tankschip* cadeau.'

Villa Kerkepanne

Hij heeft er zijn vader nooit naar kunnen vragen, maar uit zijn uitgebreide en nauwgezet gecatalogiseerde archief diept Jan Marstboom, zelf begenadigd (stads)fotoograaf, zonder aarzeling twee veelzeggende foto's op.

Plaats van handeling: Sint-Idesbald. Fotograaf: Antoon Marstboom. De eerste foto toont Anna De Ridder en Alice Marstboom-Pelsers aan het strand. De tweede focust op Anna, Alice en... Alfons De Ridder. De Ridder heeft net zijn villa veilig afgesloten.

Er staat geen datum op de foto, maar het vermoeden is zomer 1938. Antoon en Alice zochten hun vrienden Vic en Anna op die toen logeerden in Villa Kerkepanne – het huis dat Alfons De Ridder in 1928 liet bouwen en in 1941 van de hand moest doen wegens geldgebrek tijdens de oorlog.

Tafereel in zwart penseel

Marstboom jr. toont een unicum: een boekomslog met tafereel in zwart penseel door Antoon Marstboom: twee figuren onder het gebladerte van een boom. Een van de figuren wroet met een schop in de aarde.

'Mijn vader kافتte boeken die voor hem bijzonder waren', vervolgt Marstboom. 'En dan beschilderde hij die ook.'

Hij haalt er de strakke kaft af en dan onthult zich: Willem Elsschot, *Verzen van Vroeger*. Hij opent de bundel en toont een opdracht van de schrijver.



Alice Marstboom-Pelsers en Anna De Ridder, met tijdschrift, in het strandzand van Sint-Idesbald. Foto Antoon Marstboom. Copyright verzameling Jan F.J. Marstboom.



Willem Elsschot, zijn dochter Anna De Ridder en haar vriendin Alice Marstboom bij de Villa Kerkepanne in Sint-Idesbald. Foto Antoon Marstboom. Copyright verzameling Jan F.J. Marstboom.

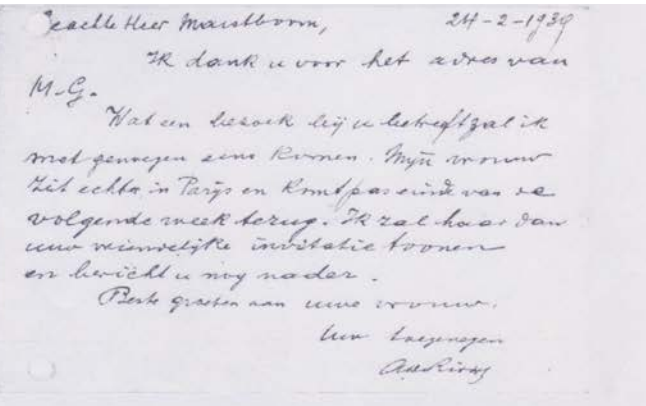
*Aan Antoine Marstboom,
Antwerpen, 12 oktober 1938,
A. De Ridder.*

Over de datum van de handgeschreven opdracht en eventuele plek van ontmoeting is helaas niets bekend.

Het brievenboek van Elsschot (Vic van de Reijt, 1993) bevat geen correspondentie tussen Marstboom en Elsschot, maar Jan legt een kopie van een gele briefkaart van Elsschot aan meneer en mevrouw Marstboom op tafel.

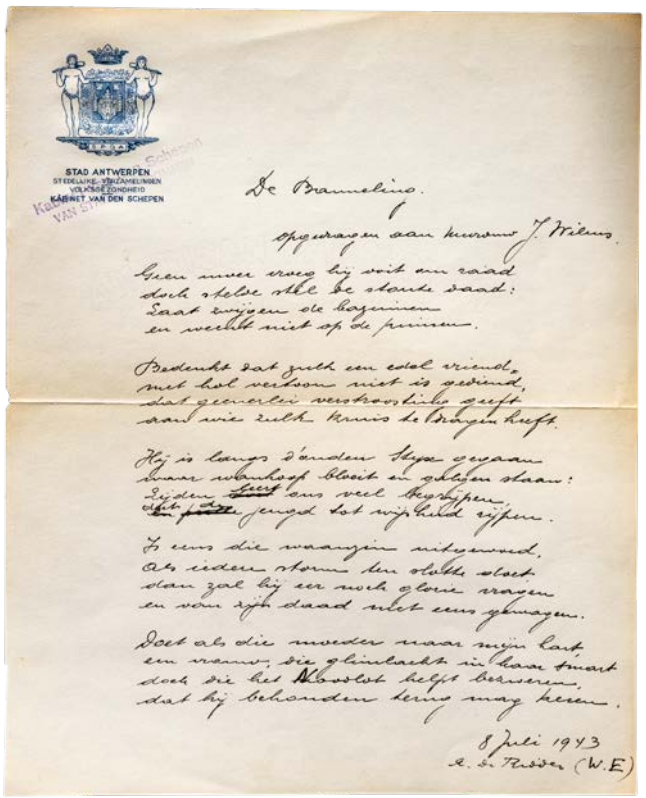
Elsschot heeft Marstboom duidelijk eerder om het adres van Maurice Gilliams gevraagd en dat gekregen. Op 24 februari 1939 bedankt hij Antoon Marstboom voor het 'bezorgen van het adres van M.G.'

Jan Marstboom: 'Maurice Gilliams was beslist een goede vriend. Hij kwam zelfs met zijn vrouw op bezoek in Kasterlee. Heb ik een foto (uit 1947) van. Mijn vader las, interesseerde zich voor literatuur en kende vele schrijvers.'



Briefkaart van Elsschot aan Marstboom

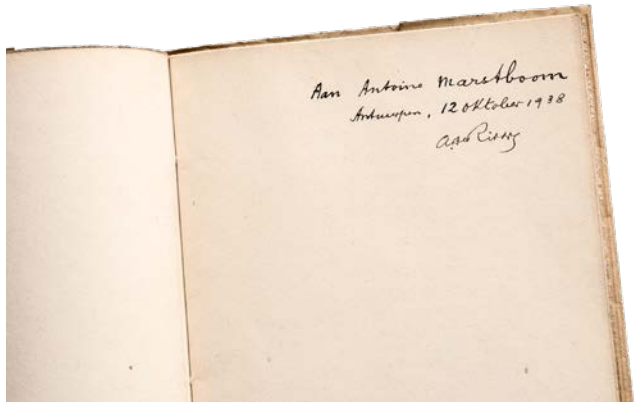
‘Voor Lode Zielens maakte Marstboom verschillende omslagtekeningen. Weet je wie er model stond voor mijn vaders omslag van Zielens’ beroemde roman *Moeder, waarom leven wij?* Alice Marstboom, mijn moeder.’



Jan Marstboom noemt de schrijvers Ivo Michiels, Guy Vaes, Hubert Lampo, Piet van Aken en Michel Oukhow als vrienden.

Voor zover bekend heeft Antoon Marstboom niet samengewerkt met Elsschot. En of Alfons De Ridder en zijn vrouw Fine vervolgens ingegaan zijn op de invitatie van Antoon en Alice Marstboom om hen op te zoeken blijft een vraagteken.

Het is wel duidelijk dat Marstboom het werk van Elsschot kende. In de bibliotheek van Antoon Marstboom zaten behalve de *Verzen* met geschreven opdracht een eerste editie van Elsschots *Lijmen*, een tweede druk van *Tsijp* (waarin een uitgeknipte krantenfoto van de schrijver) en een drukproef van *Het Been*.



De banneling

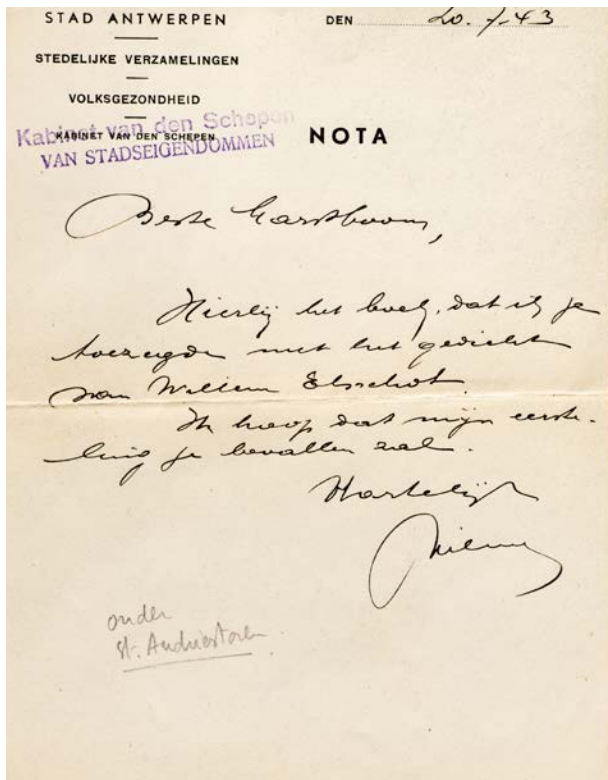
En dan tovert Jan Marstboom het laatste konijn uit zijn hoed. Het vers *De banneling* dat Elsschot schreef als ode aan Karel Wilms², de in Duitse ballingschap overleden zoon van de Antwerpse schrijver en schepen voor cultuur John Wilms (1893-1978).

Wilms schonk het aan zijn vrouw opgedragen gedicht aan Antoon Marstboom, op 20 juli 1943, nog geen veertien dagen nadat Elsschot het gedicht met opdracht had geschreven op papier met briefhoofd van de stad Antwerpen – op 8 juli.

Antoon Marstboom kreeg het samen met Wilms’ debuut *Onder Sint-Andriestoren*.

Het is best mogelijk, maar helaas niet gedocumenteerd, dat Marstboom en Elsschot elkaar nog hebben gezien: in Kasterlee, of bij Elsschots dochter Anna, of elders in de Scheldestad. Bij de Antwerpse zingende beenhouwer Henri Janssens, bijvoorbeeld, waar het artistieke puikje zich op zaterdag in de achterkamer verzamelde. Behalve Marstboom en Vic Dolphyn en Elsschot kwamen daar ook de schilder Lode Sebregts en schrijvers Lode Baekel-

2 Het gedicht zou worden opgenomen in: Armand Coenen: *Karel Wilms, één van de velen*, Van Uffelen en Delagarde, 1945. Victor Dolphyn leverde de tekening *Ketening*.



Jan F. J. Marsboom: met het werk over zijn vader van Hubert Lampo en John Trouillard (uit 1952) en een Elsschot uit de collectie van zijn vader.

mans, Lode Zielens en Gerard Walschap voor een goede babbel, een gratis borrel en bijbehorende stukjes worst.³

In de catalogus van de kunstcollectie (en inboedel) van Willem Elsschot (Van Herck, 1966) staat geen Marstboom vermeld en Elsschot was niet bepaald een liefhebber van modernistische kunst, maar aanvankelijk werkte Marstboom traditioneel, en uitsluiten mogen we niets.

KORTE BIO MARSTBOOM

Antoon Marstboom (Antwerpen, 26 september 1905 - Antwerpen, 17 mei 1960) was een Belgisch kunstschilder, beeldhouwer, ontwerper, leraar-professor en humanist. Hij begon in 1919 aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (KASKA) in Antwerpen met het voornemen beeldhouwer te worden. In 1925 nam hij er een schilderklas bij aan de Gemeentelijke Academie van Berchem en behaalde er de prijs van uitmuntendheid met het stilleven 'Rabauwappels'.

Van 1928 tot 1935 studeerde hij aan het toenmalige Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten (Antwerpen), bij respectievelijk Albert Ciamberlani voor monumentale kunsten en Isidoor Opsomer voor schilderkunst.

In zijn atelier aan de Beggaardenstraat te Antwerpen tekende en schilderde hij dat het een lieve lust was. En hij bestudeerde verder de klassieke thema's als het naakt in de natuur, het landschap, het stilleven, het stadsgezicht, de Antwerpse voorstad.

Marstboom verbleef tussen 1942 en 1947 vaak in de Kempen om aan de beklemmende sfeer van de bezette

stad te ontsnappen. Uitgerekend in die periode werd hij aangesteld als professor aan de Academie uit zijn jeugd.

Antoon Marstboom was altijd op zoek naar een eigen vormentaal. Hij had een grote verering voor Cézanne en kende het palet van Derain en Renoir. Rembrandt, Rubens en De Braekeleer waren voor hem grote meesters, net als de Russische modernist Wassily Kandinsky.

Hij ontwierp decor en kostuums voor het Nationaal Toneel te Antwerpen, maar werkte ook voor optochten en maakte muurschilderingen.

Onder invloed van die periode én van de oorlog evolueerde zijn beelding, in een zeer eigen stijl, naar actrices, planten, dromerijen, model in het atelier. Hij voerde de aanvankelijk eerder voorzichtig aangebrachte vormabstrahering door.

Omstreeks 1952-54 ontstonden er tal van werken, gebaseerd op zijn studies omtrent de 'gulden snede', geïnspireerd op de Antwerpse haven.

De schilder overleed in volle artistieke ontwikkeling op 17 mei 1960 in zijn geboortestad Antwerpen. Tussen 1936 en mei 1960 werd zijn werk gezien in zowat 86 tentoonstellingen.

Bekende oud-studenten zijn onder anderen: Dan Van Severen, Panamarenko, Fred Bervoets.

Volgens intimus Hubert Lampo hield Marstboom 'de waarheid in de kunst voor het opperste goed' en was de schoonheid voor hem een cultus, die hij steeds trouw is gebleven.

Bronnen:

- Jan Marstboom en Lizette Blankaerts
- *Antoon Marstboom*: catalogus bij de expo in de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen, 15 november-6 december 1984.
- *Antoon Marstboom 1905-1960*, cultureel centrum De Kern Wilrijk, 4-20 september 1993.

³ Martine Cuyt: 'Slagerij met kransje' in: *Gazet van Antwerpen*, 27 augustus 2002.



Tierenteyn Ferdinand

door ED SCHILDERS

De kans is groot, lijkt me, dat een auteur die een novelle schrijft over kaas, ook van mosterd houdt. Willem Elsschot dus. In de almanak van de Gentse drukkerij Snoeck publiceerde hij van 1949 tot en met 1959 berijmde advertenties voor de mosterd van de Gentse mosterdman Ferdinand Tierenteyn. Fijnproevers zullen die verzen kennen, want Vic van de Reijt schreef daarover in een publicatie van het Willem Elsschot Genootschap (2013). In Van de Reijts Elsschotbiografie komt Tierenteyn niet voor. In zijn bezorging van Elsschots brieven staat op pagina 870 een afbeelding van het gedicht uit *Snoeck's* van 1955. Het bekendst is het mosterdvers van 1959. Niet vanwege de publicatie in *Snoeck's*, maar omdat het daarna nog jarenlang in de mosterdhandel is geweest op een verpakking van Tierenteyns mosterd: het mosterdglas. Op de voorzijde staat een portret van de auteur, op de achterkant de volledige tekst van *Lofzang van de mosterd*:

Het is vrij algemeen bekend tot 1000 uren buiten Gent

Argus, 29 mei 2018.

dat allerlei grote en kleine heren
proberen mosterd te fabriceren.
Zij doen het met een ernstig gezicht
als deden zij zowaar hun plicht
door zaden te malen en te mengen
in de hoop van mosterd voort te
brengen.

Maar tot hun allergrootst verdriet
gelijkt dat goedje op mosterd niet.
Het doet een mens niet niezen maar
braken
er kreten van verwensing slaken.
Sa vrienden, neemt een kloek

besluit,
smijt dat vergift het venster uit,
eet mosterd van TIERENTEYN
FERDINAND,
veruit de bekvaamste fabrikant
van ons beminde Belgenland.

En heel goed middenstands-
rijm is dit niet, daarvoor is
het niet 'krom' genoeg. Toch
heeft Elsschot het genoegsmogen
smaken de enige dichter te zijn van
wie een vers jarenlang werd her-
drukt op glas.

De glazen edities worden door
de fijnproevers dan ook gezocht.
Twee jaar geleden werd een
'Lofzangglas' bij Catawiki geveild,
en verkocht voor 135 euro. Het
had slechts één nadeel: het was
leeg.

COEN PEPPELENBOS

Tierenteyn

In Gent moest ik zeker het winkeltje zien waar je Tierenteyn mosterd kon kopen, zei de redactrice. Niet vanwege de smaak van de mosterd, maar vanwege de literatuur. Willem Elsschot schreef namelijk naast literatuur ook verzen om den brode. Als reclameman maakte hij voor Tierenteyn mosterdaprijzingen in dichtvorm die nu, een halve eeuw later, vanwege de knulligheid ook eeuwigheids-waarde hebben gekregen. „Geen MOSTAARD is zoo fijn / als die van FERDINAND TIERENTEYN / Alle lekkerbekken weten: / er is geen smakelijk eten / als er geen

Ik ben de zoveelste die het vraagt

mostaard wordt bijgedaan / Dan pas is men voldaan / Maar wat ik U nog zeggen wil: / in mostaard is er veel verschil. / Die van Tierenteyn FERDINAND / is de beste van heel het land.”

Op maandag blijkt het winkeltje van Tierenteyn dicht te zijn. Op dinsdag eten we elders in de stad blokjes kaas met Tierenteyn mosterd. De mosterd ziet er uit als vers geschetten diarree, maar smaakt wonderwel toch naar mosterd. Er zit een zoetje in. Het winkeltje blijkt nog steeds gesloten, want het is de Dag van de Arbeid, een feestdag waarop men in het buitenland verplicht rust. Maar op woensdag is het



winkeltje dan eindelijk open en als ik me van mijn beste culturele kant laat zien door als Hollander Elsschot aan te halen, dan zegt de verveelde vrouw achter de balie dat ze niet weet waarover ik het heb. Ze verkoopt ook geen boeken. Ik blijf op een nog steeds nasmeulende familie-twist te zijn gestuit, want het winkeltje waar ik Tierenteyn mosterd koop is van een rivaliserende Tierenteyntak. Elsschot schreef voor de mosterd van Ferdinand Tierenteyn en ik sta in het winkeltje van Vve Tierenteyn-Verlent, genoemd naar de weduwe van Augustus Tierenteyn. Een iets behulpzamere vrouw achter de balie legt het me uit. Ik ben waarschijnlijk de zoveelste die het vraagt. Ik koop vier potjes Tierenteyn mosterd uit schuldgevoel. Hopelijk is de diarreemosterd van de literaire concurrent, al waarschuwde Elsschot juist voor de familie: „Denkt aan de voornaam FERDINAND / want Tierenteynen zijn er veel in 't land.”

c.peppelenbos@home.nl

Dagblad van het Noorden, 5 mei 2018.



Michel Krielaars

Een literaire schat is opgedolven

Zwijg over dit boek', raden C.J. Aarts en M.C. van Etten je aan in (*Van onzen correspondent.*), een bundeling krantenartikelen van een groot schrijver, wiens naam ik nog even niet noem. Door te zwijgen zou het lezen van hun boek namelijk een geheim genoegen zijn.

Nu gun ik u dat geheim genoegen als geen ander, maar toch moet ik het zwijgen verbreken. Want ik kan u niet in het ongewisse laten over de literaire schat die Aarts en Van Etten hebben opgedolven. Neem nu een zin als: 'Vóór de oorlog was een Vlaming slechts een sukkelara, zonder meer, omdat hij geen Fransch kende, of een gek omdat hij het wél kende en tóch van die kennis in 't publiek geen gebruik maakte.'

Die zin, waarin de wortels van de Vlaamse kwestie worden blootgelegd, komt uit het nooit gepubliceerde artikel 'De toestand der Vlamingen'. Het werd in 1919 geschreven voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* door een overbodig geworden ambtenaar, die uit financiële noodzaak in de journalistiek was beland. Als beginnend verslaggever viel hij meteen op door zijn literaire *touch of genius*. Dat blijkt uit de volgende, persoonlijke beschrijving uit hetzelfde artikel over het Vlaamse minderwaardigheidsgevoel: 'En terwijl ik in de eene kamer zoo parijsachtig mogelijk fransch zit te praten, dringt me uit een aangrenzend vertrek dat vervloekte antwersch van mijn vlaamsche kinderen door.'

Die losse verteltrant lees je ook in latere artikelen van onze held. Zo schrijft hij onder de kop 'De toestand in Antwerpen' over de situatie aldaar kort na het aftreden van de Duitse keizer op 28 november 1918. De nog aanwezige Duitse bezettingstroepen hebben een soldatenraad gevormd en zich met de lokale bevolking verbreederd. Het is alsof de oorlog nooit heeft gewoed, zo vriendschappelijk gedragen de Duitsers zich tegen de Belgen. De verslaggever neemt het vol verbazend waar en schrijft het op, zwerfend door de Antwerpse straten.

Ik gun u dat geheim genoegen als geen ander, maar moet het zwijgen toch verbreken

En andere reportage gaat over de Antwerpse diamant-industrie kort na de oorlog van 1914-'18. Onze verslaggever beschrijft hoe de diamanthandel vooral uit Poolse en Turkse Joden bestond, die in 1914 ineens vijand of bondgenoot van de Duitsers werden. En dan noteert hij: 'Wat moest zo'n Poolse jood in Godsnaam beginnen toen de Duitsers ons in 1914 zoo onverwachts op het lijf vielen? Blijven? Vluchten? Die mensen zijn niet vechtlustig, en daar hebben zij gelijk aan. Trouwens, voor wie zouden die stakers uit Krakau, Lemberg, Warschau, Lodz of Grodno wel gevochten hebben?' En dan stipt hij aan dat die Joden uit Warschau Russen zijn en tot het geallieerde kamp behoren, terwijl die uit Krakau Oostenrijkers en dus de vijand zijn. Om de krankzinnigheid van een oorlog nog meer te benadrukken, komt hij dan met een zinnenetje als: 'En toch waren die van Warschau en Krakau precies dezelfde...'

Ergens doet de kersverse NRC-verslaggever van weleer me denken aan William Boot, de reporter tegen wil en dank uit Evelyn Waugh's *Scoop*, een roman uit 1938 die voor iedere journalist verplichte kost zou moeten zijn. Anders dan zijn primeurjagende collega's haalt hij, een amateur, de scoop waar iedereen naar op zoek is. Gewoon door niet achter de meute aan te rennen en wat na te denken over wat hij ziet.

En voordat ik het vergeet, onze held heet Alfons de Ridder, beter bekend als de schrijver Willem Elsschot. Zegt het voort.

NRC Handelsblad, 26 januari 2018.

STERVENDE PAARDEN

De verzamelde gedichten van Willem Elsschot

Waar bevindt zich de betekenis van een gedicht? In eerste instantie wellicht in het hoofd van de dichter, maar daar kunnen we niet bij, dat kon hij immers zelf al niet. In het gedicht zelf dan? Maar dat geeft geen kík zolang je het niet tot leven wekt. Nee, de betekenis ontvouwt zich pas in het lezen, en dat is, zoals men weet, een uitvoerende kunst van de hoogste moeilijkheidsgraad, die sensitiviteit, intelligentie en vooral veel ervaring vereist. Maar ook tot wat zich in het brein van de lezer afspeelt hebben we geen toegang. Wat een gedicht zegt, bedoelt, verzwijgt en teweegbrengt komt pas werkelijk tot uitdrukking wanneer lezers er met elkaar over in gesprek gaan, hun visies, vondsten en associaties uitspreken en een pleidooi houden voor de kwaliteit van het geschrevene. Dit impliceert dat de betekenis en de waarde van poëzie een dynamisch karakter hebben. Zet twee nieuwe lezers aan het werk, en ze zullen het gedicht anders begrijpen en waarderen dan hun voorgangers. Het enige wat met enige stelligheid kan worden volgehouden is dat alleen heel goede gedichten steeds nieuwe lezers verleiden en uitdagen. Met andere woorden: een sterk gedicht wordt gekenmerkt door een hoog betekenispotentieel.

Vanwaar deze omweg om uit te komen bij de poëzie van Willem Elsschot (1882-1960)? Het twintigtal gedichten dat Elsschot publiceerde staat niet direct bekend als belangrijk voor de ontwikkeling van de Nederlandstalige poëzie, en er is eigenlijk maar één gedicht dat de tand des tijds redelijk heeft doorstaan, en dan vooral vanwege het royaal allitererende aforisme "tussen droom en daad / staan wetten in den weg en praktische bezwaren". 'Het Huwelijk', uit 1910, is een monument van weerzin, merkwaardig genoeg geschreven door een man die nog maar aan het begin van zijn huwelijksleven stond. Toen het gedicht een kwarteeuw later voor het eerst gepubliceerd werd, moet zijn vrouw onaangenaam verrast zijn geweest bij de waarneming dat zij tijdens het verrichten van de bijslaap "tot hem opkeek als een stervend paard". Al zullen beide echtelieden net gedaan hebben alsof het hier om een ander huwelijk ging dan het hunne.

Wanneer men een boek ter hand neemt waarin de gedichten van Elsschot uitvoerig worden besproken,

Ons Erfdeel, februari 2018.



ligt het voor de hand nieuwsgierig te zijn naar de analyse van 'Het Huwelijk'. Kan iemand eindelijk eens regel voor regel uitleggen waarom dit, in al zijn eenvoud, zo'n pakkend gedicht is? Maar helaas, laat dit nu net het enige gedicht zijn dat niet becommentarieerd wordt. Paul Claes confronteert de tekst slechts met drie volstrekt waardeloze pastiches (van Adriaan van Dis, Kees van Kooten en Tom Lanoye), om terecht te constateren dat Elsschot beter is. Dat is geen opmerkelijke conclusie, en over het gedicht zelf leert het ons niets.

Gelukkig is dat meteen de enige teleurstelling die het boek te bieden heeft. Koen Rymenants, een groot kenner van Elsschots werk, en Carl De Strycker, directeur van het Poëziecentrum in Gent, nodigden vijftig ervaren, academisch geschoolde poëzielezers uit om alle gedichten uit het oeuvre grondig te interpreteren. Na de inleiding van de samenstellers worden de afzonderlijke gedichten steeds eerst compleet afgedrukt en vervolgens in heldere essays, zonder storende voetnoten, gefileerd. Een stevige bibliografie geeft liefhebbers voldoende materiaal om zich verder met het werk vertrouwd te maken.

Als ik zeg dat het boek niet teleurstelt, komt dat niet door de poëzie, die over het algemeen niet best is. Nog afgezien van het feit dat Elsschot teruggreep op een negentiende-eeuwse traditie die in 1910, laat staan in de jaren dertig en veertig, allang passé was, valt op hoe houderig de regels vaak geformuleerd zijn,

Van rehabilitatie van Elsschots poëzie is geen sprake, maar de auteurs dragen wel bij aan de literatuurgeschiedenis

hoe bonkerig het ritme is en hoe expliciet de dichter zijn moraal onderstreept. Neem een strofe als de volgende, en je zou geneigd zijn deze poëzie besmuikt terzijde te leggen (uit: 'O jeugd!', 1933):

Is 't d'ouderdom die heeft gesust,
mijn ziel gedroogd, mijn vuur gebluscht?
Die met zijn harde, koude knoken
mijn teerste snaren heeft gebroken?

Nee, Elsschot is geen dichter maar een rijmelaar. Het wonder van dit boek is dan ook dat de nijvere neerlandici er werkelijk in slagen een maximum aan betekenis te persen uit teksten die op het eerste, en in veel gevallen ook op het laatste gezicht nog onbeholpen en eendimensionaal zijn. Wie zorgvuldig leest weet zelfs stervende paarden tot actie aan te sporen. Een klein nadeel is hoogstens dat enkele stukken een beetje saai en academisch van toon zijn, maar dat heeft dan weer het voordeel dat iedere stap in het betoog goed te volgen is.

Het is onmogelijk alle bijdragen recht te doen, daarom noem ik er slechts drie. Anne Decelle bespreekt 'Moeder' (1908), een van de vier gedichten over moeders in het kleine oeuvre. Het sonnet begint met deze strofe:

Als vader slaapt gelijk een rustig beest,
en in zijn droom herkauwt en zalig lacht,
dan ligt gij wakker, starend in den nacht,
en roept uw zoons en dochters voor den geest.

De oudere vrouw, van wie vervolgens verteld wordt dat ze geen tand meer in haar mond heeft en dat haar borsten verlept zijn, kan het vertrek van haar kinderen niet verwerken, waarop de dichter haar aanraadt zich bij haar situatie neer te leggen en nog een borrel te drinken "bij een passend lied", want de Dood staat al gereed om haar te komen halen. Zorgvuldig legt Decelle het gedicht open door aandacht te besteden aan rijm, ritme en beeldtaal, waarbij bijvoorbeeld de tevreden herkauwende vader contrasteert met het tandeloos, en dus machteloos, verdriet van de moeder. Men hoeft niet mee te gaan in de suggestie dat



Literaire journalistiek

De Vlaamse uitgeverij Polis is al enige tijd doende het literaire werk van Willem Elsschot in nieuwe, eigentijds vormgegeven edities te gieten. In die reeks is nu ook een deel met journalistiek werk gepubliceerd. In de jaren 1918-1922 schreef Elsschot voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* vanuit zijn standplaats Antwerpen. Over het exacte aantal door hem geschreven artikelen wordt al veertig jaar door Elsschotkenners gebakkeleid, aangezien hij zijn krantenstukken nimmer

ondertekende. De samenstellers van deze nieuwe bundel, C.J. Aarts en M.C. van Etten, zijn bijzonder ruimhartig in hun keuze. Zij selecteerden liefst vijftig stukken die op een schaal van 'vrijwel zeker' tot 'hoogst twijfelachtig' aan Elsschot toegeschreven worden. Dit ruim geïllustreerde en geannoteerde boek werd aangevuld met een zeer gedetailleerde 'reconstructie' van alle gekrakeel die ontstond na de uitgave (in 1979) van een eerdere bundel journalistiek werk. Verplichte kost voor Elsschottianen.

Van onze correspondent

PETER JACOBS

Een tijd geleden kreeg ik op de redactie drie archiefdozen, volgepropt met het resultaat van jaren schrijfwerk. Of ik mijn stukken a.u.b. zelf wilde bijhouden, want het papieren knipselarchief ging op de schop. Ik heb er vluchtig in gekeken. Wat een journalist allemaal schrijft. De dozen zijn naar de zolder verhuisd. De inhoud zal vergaan. Terecht, vrees ik. Te vluchtig. Er valt niets van te maken.

Van niets iets maken, zonder dat het *much ado about nothing* wordt: het is zalig als je die kunst beheerst. (*Van onzen correspondent.*) *Journalistiek werk van Willem Elsschot* (Polis) is zo'n serieuze spelerei, die dan nog prachtig verpakt is ook. De schrijver van *Kaas* en *Het dwaallicht*, Willem Elsschot, of eigenlijk Alfons De Ridder, was na de Grote Oorlog een tijdje Antwerps correspondent van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Van de dag na de wapenstilstand tot in 1922. Waarschijnlijk, want de bewijzen zijn schaars. Als Klein Duimpjes gaan C.J. Aarts en M.C. van Etten in hun boek op zoek naar kruimeltjes die honderd jaar geleden misschien gestrooid zijn, of misschien ook niet.

De research naar Elsschots journalistieke carrière wordt ergens 'romantisch en vooral uitputtend' genoemd. Dat is net de indruk die dit boek maakt. Het is een plagerig werkstuk vol documenten, voetnoten, correcties, tabellen, registers, kansberekeningen ... - heerlijk *overdone*. Het duo met de eerbiedwaardige initialen heeft zich helemaal in de materie verdiept, zelfs gewenteld. Ze hebben het niet gemakkelijk. De Ridder leverde zijn bijdragen anoniem, en schreef over van alles: de diamantsector, tentoonstellingen, benoemingen, betogingen, soms kattedelletjes of dienstmededelingen. Misschien.

Van niets iets maken, zonder dat het much ado about nothing wordt: het is zalig als je die kunst beheerst

Het is heerlijk om het vijftigtal stukken dat Aarts en Van Etten bovenspitten, te bekijken en te lezen. Ze stammen uit een tijd dat krantentitels onbelangrijk waren ('De toestand in Antwerpen'), wervende inleidingen geskipt werden en eindeloze grijze kolommen tekst nog gelezen werden.

Heerlijk ook is de andere laag van dit boek: het verhaal van het 'enorme zoek' naar bewijzen van het auteurschap, de blijvende twijfels, de uiteenlopende meningen van specialisten. Is de stijl van de krantenbijdragen elschottiaans te noemen, of zijn de stukken elsschotjes, overschotjes?

Het heerlijkst is eigenlijk de vaststelling na veel vijven en zessen, en 350 bladzijden, dat maar één artikel zeker van De Ridder is, en dat dat nooit de krant gehaald heeft.

Is de journalistieke productie een essentieel, niet te missen onderdeel van Elsschots werk? Neen dus. Dat vermoeden we eigenlijk al. Toch is het bijzonder aangenaam dit iets over niets te lezen.

Is er toch nog een toekomst voor mijn archiefdozen? Ze staan alvast ter beschikking van wie van mijn niets iets wil maken. Alleen jammer dat ik mijn stukken wel ondertekend heb.

het gedicht mogelijk een oedipaal verlangen verwoordt om toch vast te stellen dat ook matige regels een grote intensiteit kunnen genereren, als men maar openstaat voor de kleinste signalen.

Gaston Franssen buigt zich over 'De Bedelaar' (1909), een dramatische monoloog van vier kwatrijnen. Het is een uitermate vreemd gedicht, omdat de bedelaar een aantal mededelingen over zijn ellendig leven doet die moeilijk zijn te rijmen met abjecte armoede: "Een apotheker geeft mij altijd pillen [...] voor het vet / dat zich meedoogenloos heeft vastgezet [...] op mijn buik en billen." Franssen laat, onder verwijzing van enkele Bijbelteksten, overtuigend zien dat het gedicht pas begrijpelijk wordt als men het allegorisch duidt. In die lezing is de bedelaar in feite een moreel en spiritueel verarmde rijkwaard, die graag boete zou doen voor zijn weerzinwekkende manier van leven, maar daar niet in slaagt: "Geen medicijnen brengen echter baat, / noch zweeten, vasten, biechten en novenen; / zij doen mijn vet niet smelten, maar versteenen."

Ingenieus is ten slotte de analyse van 'Aan Jan Greshoff' (1933) door Gillis Dorleijn, die zijn stuk begint met drie bijna wanhopige vragen: "is dit nog wel poëzie? Waar gaat het eigenlijk over? Wat moeten we ermee?" Op voorbeeldige wijze demonstreert Dorleijn het succes van een contextualiserende benadering, waarin niet alleen de persoonlijke verhouding tussen Elsschot en Greshoff wordt onderzocht, maar bovendien de poëzie van de laatste bij de interpretatie wordt betrokken. Heel simpel eigenlijk, maar iemand moet even op het idee komen om dat te doen. Deze exercitie blijkt vruchtbaar, want ineens valt alles op zijn plaats. Het gedicht wordt er niet beter van, maar het resultaat is wel een intrigerend beeld van de verstandhouding tussen twee in hun tijd vooraanstaande literatoren.

Wat Dorleijn doet is kenmerkend voor dit boek als geheel. Van rehabilitatie van Elsschots poëzie is, vrees ik, geen sprake, maar in de eerste plaats dragen de auteurs bij aan de literatuurgeschiedenis, in de tweede plaats laten ze zien wat er met nauwkeurig lezen bereikt kan worden. Vergelijkbare bundels over werk van Slauerhoff, Lucebert en Kouwenaar zou ik zeer verwelkomen.

PIET GERBRANDY

KOEN RYMNANTS & CARL DE STRYCKER,
Willem Elsschot. Dichter. Alle verzen verzameld en toegelicht, Polis, Antwerpen, 2017, 304 p.



OMSLAG

Koppen

Boekontwerpers houden ook van krantenopmaak.

Door Erik van den Berg



Krant als lp-hoes: Jethro Tull, 1972.



John Lennon & Yoko Ono, 1972.



Tom Waits, 1980.




The Four Seasons, 1969.

'As fascinating as it was entertaining when it was first published' Val McDermid

A VERY BRITISH COUP

The novel that foretold the rise of Corbyn

by Chris Mullin




The news that Harry Perkins was to become Prime Minister went down very badly in the Adhocracy. 'Man's a Clemens', exploded Sir Arthur Fenshale, a retired banker. 'Might as well all emigrate,' said George Bishop of Bath and Wells, raising his eyes heavenward. As the Press Association tape machine in the lobby began to punch out the first results of the March 1983 general election it became clear that 'I could a tro

FREAK R around the man in a d Porcupine (simply the Defence', l things said For the no optimism's candidate l slightly ric Clichester to midhigh North. Staff were all fo trebled, na Ande's i've stockbroke

AMBASSADEURMOORD IN GUATEMALA

Ryszard Kapuściński

De dood van de ambassadeur



BOON, dinsdag

NA DE MOORD op de Westduitse ambassadeur in de Middenamerikaanse republiek Guatemala, graaf Karl von Spreti (62), die gisteren in een lemen hut op 17 kilometer van de hoofdstad door een hoer werd gevonden - is de regering besloten de diplomatische betrekkingen met het land te 'bevroeren'.

De minister van Buitenlandse Zaken, Walter Scheel, maakte bekend dat in deze hut...

Van onze correspondent.

is misschien niet overtuigend of nog niet is te bevestigen, dat, in tegenstelling met Amantolans, waar het diamantslijpen alreer in de stad zelf heeft plaats gevonden, de Antwerpse diamantslijperij zich in de loop der laatste vijftien jaren over het



(Van onze correspondent.)

Journalistiek werk van WILLEM ELSSCHOT

C.J. Aarts en M.C. van Etten.

Polis

hoopbaar gevonden, terwijl anderen nog niet in de vreemde zijn terugkeren. De gezamenlijke correspondenten der bondgenote kranten nu 1919-1922 werk en het aantal leden groeit in zulke mate aan, dat iedere week ongeveer 1000 kranten worden uitgegeven. Dit een werk overziet. Men ziet dat, dat

Boek en krant, dat zijn twee werelden. Het boek: de eenzame lezer onder zijn lamp. De krant: rumoer van alle kanten. Geen wonder dat ze elkaar soms opzoeken. In omslagen bijvoorbeeld, die het boek uit de stilte trekken, de wereld in. Zoals op *A Very British Coup*, de tweemaal verfilmde roman uit 1982 van Chris Mullin. Over een radicaal-linkse politicus die premier wordt en het te stellen krijgt met rechtse tegenstrevers. De recente heruitgave van deze klassieker uit het Thatcher-tijdperk kreeg van ontwerper Dan Mogford een gefantaseerde krantenkop als omslag, met een toevoeging uit het hier en nu: 'the novel that foretold the rise of Corbyn'.

Voor Ryszard Kapuściński's *De dood van de ambassadeur*, een analyse van de moord op graaf Karl von Spreti door linkse rebellen, hoefde ontwerper Piet Schreuders niets te verzinnen: het omslag toont een detail van *De Telegraaf* van dinsdag 7 april 1970, die

opende met het bericht van Von Spreti's dood in Guatemala.

In *Van onze correspondent* zijn de stukken verzameld die Willem Elsschot in 1918-1922 schreef als Antwerpse correspondent van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Ook ontwerper Stijn Dams greep hier terug op historisch materiaal: een fragment van de *NRC* van maandag 30 juni 1919, waarin Elsschot berichtte over de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Antwerpse diamantslijperij.

Dams gebruikte lettertypes die lijken op de toenmalige *NRC*-koppen (voor Elsschots naam: de Ziggurat, een moderne interpretatie van 19de-eeuwse typografie). Door het toegevoegde verweerde effect sluiten kop en auteursnamen aan bij de verbleekte krantenpagina van toen, die ook alarm sloeg over 'De hongersnood in Boedapest'.

C.J. Aarts en M.C. van Etten:
Van onze correspondent
 Ontwerp Stijn Dams.
 Polis; € 34,99.

POËZIE

De poëzie van Elss

Hymenante Carl de Strycker

Willem Elsschot

Dichter

De Volkskrant, 17 februari 2018.

ONBEKEND WERK VAN WILLEM ELSSCHOT?

Journalistieke stukken van Alfons de Ridder

Toen Willem Elsschot in 1957 zijn *Verzameld Werk* uitbracht, kwam hij tot elf prozawerken en tweeëntwintig gedichten. Natuurlijk was er meer, maar dat vond hij zelf blijkbaar onrijp of onder de maat. Voor zijn talrijke bewonderaars bleek dat geen reden het daarbij te laten. In 2006 kwam er een toegift met vooral veel – matige – poëzie, ultrakorte prozastukjes over onder meer Multatuli en Cyriel Verschaeve, een wat langer stuk over Louis Paul Boons *Mijn kleine oorlog*, alsook een dankrede bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Dat de auteur dit mengelwerk niet zelf in zijn verzameld werk opnam, pleit voor hem – het is echt alleen interessant voor verstokte fans en weinig ambitieuze literatuurwetenschappers.

Toch zal het niet alleen voor die categorie belangrijk nieuws zijn geweest toen Walter de Ridder, Elsschots oudste zoon, halverwege de jaren zeventig voor de dag kwam met een kladservisie van een vermoedelijk voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* geschreven, maar daarin nooit gepubliceerd artikel van zijn vader, 'De toestand der Vlamingen'. Dat was voor Annemarie Kets-Vree het teken om op zoek te gaan naar meer, het was immers allang, namelijk sinds de monografie van Frans Smits uit 1942, bekend dat Elsschot "onmiddellijk na den wapenstilstand" als correspondent voor Antwerpen "een paar jaar verbonden was" aan genoemde krant. De buit van Kets-Vree, geopenbaard in *Zwijgen kan niet verbeterd worden* (1979), bestond uit negen anonieme artikelen, waarvan het auteurschap bovendien allerminst zeker was.

Vervolgens – het was te voorspellen, Elsschot had inmiddels vooral boven de Moerdijk een bijkans onaantastbare status verworven – barstte er onder de fans en de literatuurwetenschappers een interpretatie- en toeschrijvingsoorlog uit, die nooit tot een alle partijen geruststellend vredesverdrag heeft geleid. Maar het had er voor de waarnemer op afstand alle schijn van dat het oordeel van Karel van het Reve – indertijd (1980) in Nederland ook al een haast onaantastbare autoriteit – het vaakst met instem-

'De toestand der Vlamingen' is een prachtig en buitengewoon geestig stuk

ming werd geciteerd: "Zeer goed zijn ook de stukken voor de NRC. Ze zouden morgen geplaatst kunnen worden." C.J. Aarts en M.C. van Etten, die nu het totale boek over Elsschots duistere journalistieke arbeid hebben prijsgegeven, vinden zelfs dat Van het Reve "het verlossende woord" heeft gesproken.

Hoewel ook weer niet zo verlossend dat iedereen nu overtuigd was van Elsschots auteurschap. En in elk geval niet zo verlossend dat Aarts en Van Etten braafjes in de pas van Kets-Vree wensten te lopen. Terwijl de schermutselingen in de buitengewesten doorgingen alsof Van het Reve nog in het geheel niet ex cathedra had gesproken, doken zij in het archief van de NRC om daar alle leggers uit de betreffende jaren 1918-1922 minutieus door te bladeren. "Tot onze verbazing", schrijven ze in de inleiding van hun boek, "leidde dat naar meer artikelen waarin wij de hand van Elsschot meenden te herkennen." Beetje vreemd, die verbazing, ze namen dat monnikenwerk toch juist op zich in de veronderstelling daarvoor beloofd te worden? Verder houden zij zich hier nog op de vlakte – "meer artikelen", "meenden te herkennen" – maar na herhaald en nog minutieuzer onderzoek komen ze tot de tamelijk triomfantelijke maar voorzichtig geformuleerde slotsom dat "van de vijftig artikelen (...) die wij in dit boek presenteren (...) er, althans volgens ons, vijfendertig van de hand van Alfons de Ridder" zijn.

Die schatting lijkt mij aan de hoge kant. 'De toestand der Vlamingen' is het enige stuk dat boven elke twijfel is verheven. Het manuscript is trouwens instructief: het laat zien – voor wie het nog niet wist – dat Elsschots soepele, licht-ironische stijl en altijd heldere compositie het resultaat zijn van veelvuldig schaaft- en schuifwerk. Eén minimaal smetje niettemin: in de tweede zin heeft hij "ezel" (de aanduiding

voor de Vlaming die geen Frans kende, of het "wel kende en tóch van die kennis in 't publiek geen gebruik maakte") verbeterd in "sukkelaar", maar die ezelmetsafoor verderop tweemaal gehandhaafd, waardoor de betekenis ervan onduidelijk wordt. Maar het is een prachtig en buitengewoon geestig stuk, een verhaal of column eerder dan een journalistiek nieuwsbericht of verslag.

Heel goed zijn ook de meeste van de eerstvolgende stukken. Curieus is de derde (mini)bijdrage, ietwat overbodig getiteld 'Antwerpen'. De auteur verbaast zich over "de algehele verveloesheid" van de stad, "het is een beklappend en troosteloos gezicht deze algemeene schunnigheid" – alsof hij niet weet dat half België zojuist is platgegooid. Dat weet hij, scherp waarnemer en uitstekend op de hoogte van de economische en demografische statistieken, overigens als geen ander; "het gemartelde België" heet het elders, en wat hij over de gevolgen van de oorlog voor de "diamantnijverheid", de "Antwerpsche scheepvaartbelangen" en de "Voedings-toestanden" schrijft, getuigt van nauwkeurige kennis, humane betrokkenheid en een niet-pathetisch mededogen, dat bijvoorbeeld in de Vlaamse poëzie van die dagen nauwelijks wordt aangetroffen.

Wat mij betreft, bestaat er over het auteurschap van deze stukken geen twijfel. Maar op zijn laatst na twintig bijdragen – om precies te zijn: vanaf de recensie van de galavoorstelling van Claude Debussy's *Pelléas et Mélisande* op 11 februari 1920 – is de elegant formulerende Elsschot ver te zoeken. Dat stuk is plichtmatig, opsommerig en geneert zich geenszins voor clichés van het type "Ook de heer Bogaers dient gefeliciteerd om..."; dat is de stijl van het amateuristische dorpsblaadje, niet van een meesterstilist. Nu gaan de zinnen ook stroever lopen en blijven originele waarnemingen of typeringen achterwege, voor de lezer wordt het allengs moeilijker gaapneigingen te onderdrukken. Een nauwkeurige stijlanalyse – met behulp van digitale middelen – zou waarschijnlijk snel zekerheid verschaffen: deze stukken zijn niet van Elsschot, tenzij hij per se niet wilde dat men ze voor zijn werk aanzag.

De netto-opbrengst is dus gering. Dat roept de vraag op of die paar twijfelachtige extra krantenstukjes alle moeite en uiteindelijk zo'n relatief dik boek rechtvaardigen. Is hier niet sprake van een flagrante wanverhouding tussen opbrengst enerzijds en ophef en opmaak anderzijds? Het zal ervan afhangen denk ik aan welke moeilijke lezer je die vraag stelt. Wie nog niet alle elf prozawerken ("romans" zeggen Aarts en Van Etten ten onrechte) en tweeëntwintig gedichten van Elsschot heeft gelezen, kan zich beter eerst daarop richten. Maar voor de hardcorefan die al dat werk allang achter de kiezen heeft, de tophits mischien al diverse keren, ligt het anders, die is bereid elke nieuw ontdekte splinter van zijn wandelstok als een kostbare relikwie te vereren en zal dus ook in dit boek het nodige van zijn gading vinden.

Want een bijzonder boek is het wel degelijk. Het bevat veel, vaak prachtige illustraties uit de jaren direct na de Grote Oorlog, het geeft achtergrondinformatie bij de "Antwerpse toestanden" die in de krantenstukken worden aangesneden, het bevat lijsten met "onze correcties" waarin elk toegevoegd of juist weggelaten verbindingssteken maltentig wordt verantwoord, het bevat uitputtende annotaties bij personen en zaken, nog uitputtender bijlagen en registers, het is, kortom, van een *Gründlichkeit* die je vermoedelijk aan geen letterenfaculteit in de Lage Landen meer aantreft.

CYRILLE OFFERMANS

C.J. AARTS en M.C. VAN ETTEN, *Van onzen correspondent. Journalistiek werk van Willem Elsschot*, Polis, Antwerpen, 2017, 352 p.

Ons Erfdeel, mei 2018.

chot

Het dichterschap van Willem Elsschot is altijd onder de radar gebleven, hoewel een aantal van zijn versregels tot de canon zijn gaan behoren. In dit boek worden alle gedichten van Elsschot samengebracht en commentarierend door poëziespecialisten. De auteurs zijn er vanuit hun diverse specialismen in geslaagd om verschillende facetten van Elsschots poëzie te belichten én ook een link te leggen tussen zijn werk, dat van tijdgenoten en van hedendaagse dichters. Ze tonen Elsschot als gelegenheidsdichter, als vertaler en als auteur van een aantal spitante hekeldichten. Zijn gedichten worden gekaderd in hun literaire en maatschappelijke context. Ze leggen ook de verbanden bloot tussen de poëzie en het proza van Elsschot. Dit boek is een mooie aanvulling in de slipstream van de hernieuwde aandacht voor het werk van Elsschot. (sg)

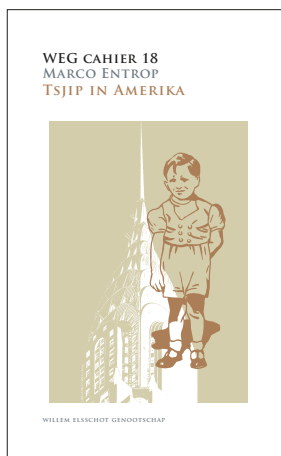
Koen Rymenants en Carl De Strycker (red.), *Willem Elsschot. Dichter*, Polis, 303 p., 22,50 euro



Metro (Vlaanderen)

Tsjip/De Leeuwentemmer werd 85

Op 10 juni werd Tsjip/De Leeuwentemmer Jan Maniewski, in de Royal Yacht Club op de Antwerpse linkeroever in de bloemen gezet om zijn 85e verjaardag met de nodige luister te vieren. Het was een stralende zondag met een prachtig zicht op de skyline van Antwerpen, de stad van Elsschot. Jan Vanriet, de grote Antwerpse kunstenaar, die al jaren de covers van vele publicaties voor het Willem Elsschot Genootschap verzorgt, maakte een mooi portret van Jan.



Maar er is nog meer Tsjip/De Leeuwentemmer-nieuws. In de tweede zending van het genootschap, waarmee het 20e werkingsjaar wordt afgesloten, werd een cahier opgenomen *Tsjip in Amerika*, over de ontstaansgeschiedenis van de New Yorkse editie van Tsjip/De Leeuwentemmer in 1943.

En bijkomend is er een nieuw Cahier in voorbereiding, waarin heel wat Elsschotgerelateerde teksten die Jan Maniewski de voorbije jaren heeft geschreven, worden gebundeld. Dit cahier hopen we op te nemen in de eerste zending van het volgende jaarpakket, dat de leden mogen verwachten ten laatste begin december.

Maar eerst wensen wij u deze zomer veel leesgenot en een heerlijke vakantie.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in juli 2018 in een oplage van 450 exemplaren, bestemd voor de leden van het WEG.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be
 Bank
 België:
 IBAN: BE30 4098 5788 4111
 BIC: KREDBEBB

Secretariaat

Wezelsebaan 195 | 2900 Schoten | België
 Tel. & fax: + 32 3 666 78 70

Redactie

Cyriel Van Tilborgh
 (cyriel.van.tilborgh@skynet.be)
 Thijs Wierema
 Tel: + 31 20 6 242 950

Bestuur

Cyriel Van Tilborgh
Vice-voorzitter: Vic van de Reijt
Bestuursleden:
 Jan Maniewski
 Koen Rymenants
 Thijs Wierema
WEG-fotograaf: Alain Giebens
 (alain.giebens@skynet.be)
Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

Letterenhuis
 Baloise Insurance
 Canvas
 De Morgen
 De Standaard
 Ernst & Young
 Gazet van Antwerpen
 Het Belang van Limburg
 KBC Bank & Verzekering
 Vlaams Fonds voor de Letteren

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover
 EPO